

2021.06.15.

BESZÁMOLÓ (TANULMÁNY)

*előzetes javaslatok elkészítése és
összeállítása a Jász-Nagykun-Szolnok
Megyei Területfejlesztési Koncepció és
a Jász-Nagykun-Szolnok Megyei
Területfejlesztési Stratégiai Program
módosítására*

szerző: Baginé Gavaldik Livia

KÉSZÜLT A „MEGYEI SZINTŰ FELZÁRKÓZÁS-POLITIKAI EGYÜTTMŰKÖDÉSEK
TÁMOGATÁSA A HELYI ESÉLYEGYENLŐSÉGI PROGRAMOKHOZ
KAPCSOLÓDÓAN JÁSZ-NAGYKUN-SZOLNOK MEGYÉBEN”, EFOP-1.6.3-17-
2017-00015 SZ. PROJEKT KERETÉBEN

SZÉCHENYI 2020

MAGYARORSZÁG
KORMÁNYA

Európai Unió
Európai Szociális
Alap

BEFEKTETÉS A JÖVŐBE

TARTALOM

Tartalom	1
I. Vezetői összefoglaló	2
II. Előzmények	5
1. Magyar Nemzeti Társadalmi Felzárkózási Stratégia II. Tartósan rászorulóok – szegény családban élő gyermekek – romák (2011–2020)	5
2. Szolgáltatási Út Térkép	7
3. JNSZM 2030, Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Területfejlesztési Konceptió 2021-2030 és Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Területfejlesztési Program 2021-2027	10
III. Előzetes javaslatok	11
1. Javaslat a JNSZ Megyei Területfejlesztési Konceptió Helyzetfeltárás fejezetének kiegészítésére a Szolgáltatási Út Térkép megállapításai alapján	11
2. Felzárkózási szempontok érvényesülésének vizsgálata a Jász-Nagykun-Szolnok megyei területfejlesztési dokumentumokban, a Magyar Nemzeti Társadalmi Felzárkózási Stratégia II. és a Szolgáltatási Út Térkép alapján	16
IV. Felzárkózást segítő programok bemutatása	22
1. Szociális földprogramok	22
2. Biztos Kezdet Program	31

I. VEZETŐI ÖSSZEFOGLALÓ

A megbízás tárgya a „Megyei szintű felzárkózás-politikai együttműködések támogatása a helyi esélyegyenlőségi programokhoz kapcsolódóan Jász-Nagykun-Szolnok Megyében” elnevezésű, EFOP-1.6.3-17-2017-00015 azonosítószámú pályázat keretében a Magyar Nemzeti Társadalmi Felzárkózási Stratégiában meghatározott célcsoportok felzárkózásának elősegítéséhez elkészített "Szolgáltatási Út Térkép" elnevezésű tanulmány alapján előzetes javaslatok elkészítése, összeállítása a Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Területfejlesztési Koncepció és a Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Területfejlesztési Stratégiai Program módosítására, abból a célból, hogy a fejlesztési dokumentumokban érvényesüljenek a lokális és horizontális felzárkózási szempontok, valamint a felzárkózási célok is hangsúlyosabbá váljanak. Mindezen túl jelen beszámolóban tartalmaznia kell legalább egy program bemutatását, amelyben a beavatkozásnak köszönhetően a felzárkózási célok hangsúlyosabbá válnak.

Jelen beszámoló (tanulmány) elkészítéséhez áttekintettük a Magyar Nemzeti Társadalmi Felzárkózási Stratégia II. (MNTFS II.) c. dokumentumot, különös hangsúllyal annak célrendszerét (átfogó célrendszerét és horizontális célkitűzéseit), alapelveit, célcsoportjait és beavatkozási területeit.

A MNTFS II. célrendszerére figyelemmel a „Szolgáltatási Út Térkép” tanulmány (SZÚT) megállapításait és javaslatait vizsgáltuk, és elemeztük ezen dokumentum elemeinek megjelenését a megyei területfejlesztést célzó dokumentumokban.

A Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Területfejlesztési Koncepció Helyzetfeltárásában fellelhetők felzárkózási szempontú megközelítések, ill. az érintett célcsoportok helyzetének bemutatása, azonban tekintettel az MNTFS II-ben – mint horizontális stratégiában – megfogalmazottakra, fontos, hogy **a mélyszegénységben élők, közöttük is különös tekintettel a romák helyzetének ismertetése hangsúlyosabban jelenjen meg a tervezési dokumentumban.** Javaslatunk, hogy a SZÚT-ban járási és megyei szinten megfogalmazott megállapítások, összegzések kerüljenek át a Koncepció releváns fejezetébe is. A Szolgáltatási Út Térkép járási szolgáltatási hiánytérképeinek értelmezése, elemzése alapján a romák és mélyszegénységben élők esetében kiemelt problémákról a tanulmány részletesebb elemzést tartalmaz, mely a járáások többségében azonosított problémákra – alacsony iskolai végzettség, magas munkanélküliség, drog, alkohol, bűnözés, szakközépiskolai lemorzsolódás, roma nők/lányok kiszolgáltatott helyzete, ill. családon belüli erőszak, gyermekek (korai) fejlesztésének hiánya, szakemberhiány, lakhatási problémák, közösségi terek/programok hiánya – fókuszál.

Jelen tanulmány foglalkozik az érintett társadalmi csoportok számára szolgáltatásokat biztosító intézményrendszer elemzésével is, megállapítható, hogy a SZÚT bölcsődékre és a gyermekek ellátását szolgáló intézményekre vonatkozó megállapításai részletesek, így a Koncepció Helyzetfeltárás fejezetébe történő – bölcsődékre, hátrányos helyzetű gyermekek esélyteremtését, felzárkóztatását célzó programokra, óvodákra vonatkozó részek – átemelésével az intézményrendszerrel árnyaltabb kép kapható.

A Konceptióban önálló fejezetet kapott a lakáshelyzet bemutatása, azonban megítélésünk szerint a mélyszegénységben élők, romák helyzetének javítása érdekében tett intézkedések között a bérlakások biztosítása is fontos szerephez juthat, ezért javaslataink között szerepel a fejezet e tartalommal történő kiegészítése a Szolgáltatási Út Térkép legfontosabb releváns megállapításainak beépítésével.

Jelen beszámolóban a Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Területfejlesztési Konceptió 2021-2030 és a Megyei Területfejlesztési Program (2021-2027) dokumentumokban tervezett **fejlesztési prioritások közül a 2. Népeségmegtartás – társadalmi felzárkózás, és az 5. Kiegyenlítettbb térszerkezet** prioritásokat vizsgáltuk a lokális és horizontális felzárkózási szempontok és a felzárkózási célok érvényesülése szempontjából. Megítélésünk szerint a megyei dokumentumok ezen két prioritása **alatt tervezett fejlesztésekben kaphatnak nagyobb hangsúlyt a felzárkózáspolitikai célkitűzések.**

A P2 prioritás keretében javaslatot teszünk a hátrányos helyzetűek munkaerőpiaci aktivitásának növekedését is pozitívan befolyásolni képes foglalkoztatási formák beemelésére, továbbá a munkába állás feltételeinek javítása érdekében a bölcsődei, óvodai intézményrendszer további bővítésére, korszerűsítésére, valamint a mélyszegénységben élők, köztük is kiemelten a romák lakhatási viszonyainak javítását szolgáló célok megjelenítésére az önkormányzati bérlakások építésének támogatásán belül.

Fontosnak tartjuk, hogy a hátrányos helyzetű, mélyszegénységben élő családokkal, gyermekekkel foglalkozó intézmények fejlesztésével, ill. a szakemberek képzésével kapcsolatos intézkedések is helyet kapjanak a tervezett fejlesztések között.

Az MNTFS II. kiemelt célkitűzése az egyenlő esélyű hozzáférés javítása, a társadalmi összetartozás erősítése, ezzel összhangban javasoljuk a romákkal szembeni diszkrimináció csökkentését szolgáló célok és intézkedések hangsúlyosabb megjelenítését.

Javasoljuk továbbá a hátrányos helyzetű célcsoportok egészségi állapotának, egészségügyi ellátórendszerhez való hozzáféréseinek javítására, a célcsoport egészségfejlesztésére irányuló célzott megelőzési programok beemelését a Programba.

Kiemelt terület a népesség képzettségi szintjének javítása is, javasoljuk, hogy a roma és a tartósan rászoruló aktív korúak képzettségi szintjének emelése, a hátrányos helyzetű, köztük roma fiatalok középfokú oktatásba való eljutásának és bennmaradásának elősegítése hangsúlyosabban jelenjen meg a megyei dokumentumokban.

A P5 Kiegyenlítettbb térszerkezet prioritás beavatkozásainak meghatározásánál javasoljuk a Felzárkózó települések (FETE) programba, továbbá a Magyarország egyes területei közötti gazdasági egyenlőtlenség csökkentése érdekében életre hívott Gazdaságélénkítő program (GÉP) hosszú távú kormányzati programba tartozó települések fejlesztéseinek fokozott figyelembevételét.

A IV. fejezetben bemutatjuk a szociális földprogram 2020-ban megújított formáját, a **Családi portaprogram-szociális földprogramot**, mely a társadalmi felzárkózás egyik modellprogramja, mert a helyi programok megvalósítása hatékonyan járul hozzá a Magyar Nemzeti Társadalmi Felzárkózási Stratégia II. átfogó célrendszerében meghatározott célokhoz. A programban résztvevő háztartások önellátásra termelő tevékenysége csökkenti a családok jövedelmi szegénységét és gyengíti a szegénység átörökítésének tendenciáit, továbbá – a

tapasztalatok igazolják, hogy – helyi szinten csökkenti a roma és nem roma népesség közötti társadalmi különbségeket.

Az MNTFS II. horizontális célkitűzéseinek megvalósításához azért optimális modell a program, mert a háztartásgazdaságban szerzett munkatapasztalatok hozzájárulnak azoknak a – foglalkoztatási szektorban magasan értékelt – kompetenciáknak a fejlődéséhez, melyek javíthatják a munkanélküli aktív korúak munkaerőpiaci esélyeit. A bevont családok közös munkavégzési tevékenysége lehetőséget biztosít egyrészt szocializációs és szocio-kulturális hátrányok leküzdésére, másrészt a háztartásban tartott kisállatok tenyésztésével/feldolgozásával és megtermelt élelmiszerek felhasználásával a gyerekek szegénységének csökkentésére. A hátrányos helyzetű területek lemaradását a program a helyi erőforrásokra építő és önellátásra ösztönző funkciójával csökkenti, a családok saját háztartásában/lakókörnyezetében végzett munkájával a lakhatási hátrányokat mérsékli. A több évtizedes gyakorlat azt is igazolja, hogy a programban résztvevő családok elismertsége helyi szinten növekedett és ezzel csökkent a romákkal szembeni diszkrimináció a helyi közösségekben.

A IV. fejezet második részében a **Biztos Kezdet Program** bemutatásával kívánjuk felhívni a figyelmet a társadalmi felzárkózásban a kora gyermekkori beavatkozások jelentőségére. A MNTFS II. hangsúlyos beavatkozási területként jelölte meg a szegény családban élő gyermekek helyzetének javítását, horizontálisan érvényesítendő célkitűzésként határozta meg a gyermekek szegénységének csökkentését, a szocializációs és szocio-kulturális hátrányok leküzdését, melynek kiemelt eszköze a program. Hitvallása, hogy a társadalmi kirekesztődés megelőzésének kulcsa a kora gyermekkori (0-5 éves korban történő) integrált, komplex fejlesztés, a család és a tágabb környezet aktív részvételével. A gyermekek korai elérésén és fejlesztésén túl a Biztos Kezdet Program egyik meghatározó eleme a családdal, szülőkkel való tartalmas együttműködés, a szülői kompetenciáik megerősítése, a családok jóléti szolgáltatásokhoz való hozzájutásának segítése.

A Biztos Kezdet Program célja a lehető legjobb esély biztosítása a készségek, képességek kibontakozásához a lehető legkorábbi életkorban azon gyerekek számára, akik a legnagyobb szegénységben, nélkülözésben élnek.

II. ELŐZMÉNYEK

1. Magyar Nemzeti Társadalmi Felzárkózási Stratégia II. Tartósan rászorulóknak – szegény családban élő gyermekek – romák (2011–2020)

Magyarország Kormánya 2011-ben fogadta el a Társadalmi Felzárkózásért Felelős Államtitkárság által készített Magyar Nemzeti Társadalmi Felzárkózási Stratégiát. A Stratégia célja az volt, hogy 10 éves időtávlatban meghatározza **a szegénységben élők – köztük a romák – társadalmi és munkaerőpiaci integrációjának céljait és a szükséges beavatkozási irányokat, területeket.** 2014-ben a dokumentum módosításra került, és ahhoz kapcsolódóan elfogadták a 2015-2017 közötti évekre vonatkozó kormányzati intézkedési tervet, amely a gyermekek jóléte, az oktatás, a foglalkoztatás, az egészségügy, a lakhatás, valamint az érintettek bevonása, szemléletformálás és diszkrimináció elleni küzdelem területein határozza meg a konkrét feladatokat, felelősöket és határidőket.

A Stratégia átfogó célrendszere az alábbi pontokba rendezett:

- csökkenjen a szegénységben vagy társadalmi kizáródásban élők aránya,
- csökkenjen a hátrányos helyzetű gyermekek társadalmi lemaradása, gyengüljenek a szegénység átörökítésének tendenciái,
- csökkenjenek a roma és nem roma népesség közötti társadalmi különbségek,
- javuljon a roma nők helyzete.

Valamennyi átfogó célhoz különféle részcélok, az adott átfogó célok elérését szolgáló részterületenkénti vállalások tartoznak.

A Stratégia kiemelt figyelemmel van a különféle hátrányos helyzetekkel összefüggő területi különbségekre és egyenlőtlenségekre, valamint azok mérséklésére, a Nemzeti Fejlesztés 2030 Országos Fejlesztési és Területfejlesztési Kon koncepcióval összhangban. Tekintettel arra, hogy a társadalmi hátrányok az ország egyes területein koncentrálnak, ezért ezek kezelése csak a területi és ágazati szereplők összehangolt beavatkozásaival vezet tartós eredményre.

A Stratégia horizontális célkitűzései:

1. tartósan munkanélküli aktív korúak munkaerőpiaci esélyeinek javítása;
2. a gyermekek szegénységének csökkentése;
3. a szocializációs és szocio-kulturális hátrányok leküzdése;
4. a roma nők többszörös hátrányainak csökkentése;
5. a hátrányos helyzetű területek lemaradásának csökkentése, a területi, lakhatási hátrányokból származó társadalmi hátrányok mérséklése;
6. a romákkal szembeni diszkrimináció csökkentése az intézményekben és a közösségekben.

A Stratégia alapelvei:

1. A társadalmi felzárkózás elve: mindenki számára meg kell teremteni az esélyt arra, hogy közösségi és gazdasági értelemben is elismert, aktív tagja lehessen a társadalomnak.
2. A felzárkózás összkormányzati prioritása: a felzárkózási politikának megalapozottnak, átfogónak és gyakorlatiasnak kell lennie, minden vonatkozó feladatnak világosan tartalmaznia kell a felzárkózási szempontokat, és folyamatosan mérlegelni kell, hogy az intézkedések megfelelnek-e ezeknek a követelményeknek.
3. Felzárkózás elvű fejlesztéspolitika, amely a hazai és uniós fejlesztési forrásokhoz való hozzáférést kötelezően megalkotandó helyi esélyegyenlőségi programhoz köti.
4. Az integráció elve: a felzárkózási politika célja a társadalmi és nemzeti összetartozás és szolidaritás erősítése, a társadalmi kirekesztés és az előítéletesség csökkentése.
5. Komplexitás és koncentráció: összehangolt, egymást kiegészítő programok szükségesek, amelyekhez erős központi és helyi koordinációra van szükség.
6. Innováció és fenntarthatóság: a projektszerű fejlesztésekben megjelenő sikeres innovációknak a jóléti rendszerek részeivé kell válniuk.
7. Fokozatosság: a leginkább hátrányos helyzetűek célzása és a leghatékonyabb intézkedések előresorolása.
8. Biztos kezdet, biztos jövő: az életút legkorábbi időpontjától kezdődő és annak kritikus fordulópontjait követő segítségnyújtás.
9. Átfogó megközelítés: elengedhetetlen az ágazati intézkedések jogi, finanszírozási és szakmai összehangolása a komplex fejlesztések indítása érdekében.
10. Személyes felelősségen és részvételen alapuló programok: az érintettek aktivitásának, személyes részvételének előmozdítása, önmaguk és családjaik helyzetéért a felelősség megerősítése.
11. Semmit rólunk, nélkülünk – a közösségi részvétel és támogatás elve: a programok tervezésébe, végrehajtásába és ellenőrzésébe be kell vonni a célcsoportok, így a roma közösség, a helyi önszerveződések és a közigazgatás képviselőit.
12. Megalapozott tervezés, a hatékonyság rendszeres mérése: a célcsoport helyzetéről, számáról, az elért eredményekről folyamatosan mérhető, érdemi információk szükségesek.
13. Kiemelten, de nem kizárólagosan: a felzárkózási stratégia romákról szóló stratégia, de nem csak roma stratégia, amennyiben a társadalmi problémák nem csak a cigányságot sújtják, és nem is kezelhetők kizárólagosan a cigányság körében.

A Felzárkózási Stratégia beavatkozási területei:

- Születés és kisgyermekkor
- Köznevelés, szakképzés, felsőoktatás
- Foglalkoztatás
- Területi egyenlőtlenségek, lakhatás, környezetvédelem
- Egészségügy
- Életmód és ifjúság
- Roma identitás, szemléletformálás
- Intézményrendszer, partnerség

- Monitoring

A **Magyar Nemzeti Társadalmi Felzárkózási Stratégia 2030.** dokumentum munkapéldánya már elérhető, ennek stratégiai céljai alapvetően megegyeznek a 2011-ben született, első felzárkózási stratégia céljaival, illetve beavatkozási területeivel.¹ A beavatkozásokban különös hangsúlyt kapnak **a problémákhoz legközelebbi, a segítő szakemberek közvetlen és intenzív jelenlétén alapuló térségi, települési beavatkozások.** A „Felzárkózó Települések” program (illetve az ahhoz is kapcsolódó Gazdaságélénkítő program) kiemelt beavatkozási terület, e programok hatékony működtetési feltételeinek biztosítását, a beavatkozások kiterjesztését kiemelt stratégiai feladatként kezeli. Az új stratégiában **új témaként, hangsúlyosabb területként jelennek meg az éghajlatváltozás, a lelki egészség, az információs társadalom, valamint a határon túli együttműködések kérdései.**

2. Szolgáltatási Út Térkép

A „Szolgáltatási Út Térkép” című dokumentum (SZÚT) az EFOP-1.6.3-17-2017-00015 „**Megyei szintű felzárkózási-politikai együttműködések támogatása a helyi esélyegyenlőségi programokhoz kapcsolódóan Jász-Nagykun-Szolnok megyében**” című projekt keretében készült el 2020. júniusában, készítője a Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Területfejlesztési Ügynökség volt.

A dokumentum elsődleges célja, hogy segítse Jász-Nagykun-Szolnok megye társadalmi felzárkózási folyamatainak áttekintését, valamint megállapításokat fogalmazzon meg arra vonatkozóan, hogy rövid- és középtávon milyen intézkedések és fejlesztések lennének szükségesek ahhoz, hogy javulás, előbbre lépés történhessen e területen.

A SZÚT elsősorban **a megyei hiányosságokat próbálja összegezni, valamint keresi azokat a jó gyakorlatokat, megoldási javaslatokat, amelyekkel ezek pótolhatók,** és eredményesebben lesz megvalósítható a társadalmi felzárkózás.

A tanulmány elkészítését Európai Unió fejlesztési pályázati program biztosította. A projektcélok teljesülését a Szolgáltatási Út Térkép mellett a kötelező jelleggel felálló Megyei Felzárkózási Fórum elnevezésű szakmai- és szakmapolitikai grémium és annak ülései, a legfontosabb területek megyei problémáinak a feltárását célzó ágazati munkacsoportok, valamint azok a rendezvények is segítették, amelyek a közösségi együttműködés erősítését szolgálják majd. A SZÚT a 39 hónapos projektmegvalósítás során e szereplők bevonásával, folyamatos tájékoztatásával, véleményük, javaslataik kikérésével és felhasználásával készült el.

Az Alapvetések c. fejezetben a tanulmány legfőbb mondanivalójaként úgy fogalmaz: „**azt feltételezzük, hogy valakik (egy jól beazonosítható adott csoport tagjai) bizonyos szolgáltatásokhoz nem férnek hozzá ugyanolyan mértékben, vagy minőségben, mint ahogyan**

¹ Magyar Nemzeti Társadalmi Felzárkózási Stratégia 2030. dokumentum munkapéldánya elérhető: http://romagov.hu/wp-content/uploads/2020/12/MNTFS2030_1201-tervezet.pdf

az elvárt lenne, ebből adódóan pedig hátrányt szenvednek el, és ezen változtatni lesz szükséges.”

A dokumentum áttekinti Jász-Nagykun-Szolnok megye demográfiai, társadalmi-gazdasági helyzetét, jellemző folyamatait, majd az ugyanezen szempontok szerinti területi különbségeket járási bontásban is tárgyalja.

A SZÚT megállapításai a Helyi Esélyegyenlőség Programok, ill. korábban elkészült tanulmányok, fejlesztési koncepciók és adatbázisok felhasználása, elemzése, értékelése alapján készültek. Cél volt továbbá, hogy a megye minden településről közvetlenül is érkezzenek információk, melyet egy **kérdőíves felmérés** keretében gyűjtöttek össze a készítők. A 78 megyei településből 61-re vonatkozóan érkeztek vissza adatok. Ezen források összességében alapozták meg a SZÚT megállapításait. A Járásonkénti bontás fejezet Jász-Nagykun-Szolnok megye járásait a statisztikai adatok alapján hasonlítja össze – különös tekintettel a hiányzó szolgáltatásokra és fejlesztés alatt álló szükségletekre. Végző összegző fejezetében **általános és célcsoportspecifikus megállapításokat fogalmaz meg**, melyeket jelen javaslatnál készítésénél is alapvetésnek tekintettünk, és a releváns fejezetekbe beépítésre javasolunk – amennyiben az adott dokumentum nem tartalmazta.

A SZÚT általános megállapításai a következők:

- *Több védőnőre van szükség* a megye egész területén, hogy minden ellátási helyen legyenek elegendő számban, javasolt egy *megyei védőnő-fejlesztési akcióterv* kidolgozása.
- *Több háziorvosra és gyermekorvosra van szükség*, hogy a most helyettesítéssel megoldott szolgáltatás teljesen biztosított legyen a lehető legtöbb településen, javasolt rájuk vonatkozóan is egy *cselekvési terv* elkészítése.
- A szűrővizsgálatokra, valamint egészségügyi szakrendelésre való eljutást mindenféle formában támogatni szükséges több célcsoportra vonatkozóan is. Mind *a tömegközlekedés fejlesztése fontos* lenne, mind pedig *szállítójárművek beszerzése*.
- *Bérlakásépítési* program igénye több településen megjelent, érdemes lenne a településeknek erről közösen egyeztetniük, és erre vonatkozóan is egy *megyei stratégia kidolgozását* előmozdítani.
- *Közösségi terek fejlesztése* minden településen komoly *igényként fogalmazódott meg*. Ez vonatkozik a meglévő terek felújítására ugyanúgy, mint újak létesítésére.
- *Mozgáskorlátozottak alapvető szolgáltatásokhoz való hozzájutását segítő kezdeményezések, programok* igénye – ehhez akár egy önálló járási/megyei minimum-program is kidolgozható lenne, azaz, javasoljuk egy mozgáskorlátozottakat segítő *megyei stratégia* kidolgozását.
- Kiemelten fontos lenne az *alacsony iskolai végzettséggel bírók számára, hogy felzárkóztató képzési programokban vehessenek részt*. Ha a jogszabályi feltételek idővel engedik majd, akár online formában is elő kellene segíteni az általános iskola befejezését.
- Mindent el kell követni a *szakközépiskolai lemorzsolódás csökkentésére, ehhez tudatosító programok és családi, valamint közösségi mentoring szolgáltatások* kínálhatnak segítséget.
- *A családon belüli erőszak visszaszorítása* kiemelt jelentőségű – ehhez helyi, megyei és országos programok együttesen is szükségesek lennének. Fontos ugyanakkor azt is érteni, hogy a *megelőzés* olcsóbb és hosszabb távú megoldás, mint *anyaotthonok vagy krízisközpontok létrehozás és fenntartása*. Ugyanakkor a probléma súlyából adódóan ez

utóbbiakra is komoly szükség lenne – járásonként akár egy-egy kisebb intézményt is szükséges lenne létrehozni.

- Tudatosabb *fiatalokat kínáló programok a helyi közösségek számára*, amely segíthet a drog és a fiatalkori alkoholizálás elleni küzdelemben – *járási vagy megyei drogambulanciák létrehozása* lenne indokolt legalább 3 járásban.
- *Tömegközlekedés fejlesztése*, menetrendek összehangolása és a járművek akadálymentesítése kiemelt jelentőségű kellene, hogy legyen.
- *A fogyatékkal élőkről kevés az adat*, felmerült egy velük foglalkozó *önálló térkép/felmérés elkészítésének és használatának* az igénye.
- *Közösségi Beavatkozási Tervek* kidolgozása és megvalósítása komoly segítség lehetne a helyi roma és *hátrányos helyzetű közösségekben*. Ennek többféle módszertana is felkínálható lenne a helyi településvezetések számára.
- Tudatosabb *egészségmegőrzést és egészségfejlesztést kínáló programok kidolgozása és megvalósítása*, kiemelt figyelemmel a korai gyermekvállalás és gyermeknevelés kérdésre.
- *Korai fejlesztést kínáló programoknak* nagyobb számban való megjelenése, vagy könnyebb elérése sokat segíthet a gyermeket nevelő roma és hátrányos helyzetű családok számára, de ugyanígy érdemes lenne egy megvalósítási stratégiát készíteni arra vonatkozóan is, hogy hogyan lehetne a legtöbb *Biztos Kezdet Gyermekházra* és *Tanodóra* vonatkozó igényt kielégíteni a megyében.
- Több helyen szükséges *minibölcsődék létrehozása*, valamint az *óvodai férőhelyek bővítése*.
- Sokak számára lenne fontos a *belterületi utak állagának javítása*, valamint komplex *kerékpárútfejlesztést* szeretne minden olyan kisebb település, ahol nagy számban közlekednek kerékpárral, akár az idős korosztály is.
- Több településen lenne fontos a *kamerarendszerek* és a *helyi polgárőrség fejlesztése*, ami élhetőbb, biztonságosabb településeket kínálna.
- Azokon a településeken, ahol külterületek és tanyák is vannak, fontos lenne a korábbi *tanyagondnoki szolgáltatásokat* újra felkínálni és működtetni a helyben élők számára – ehhez elsősorban megfelelő járművet szeretne igényelni legalább 6-8 település a megyében.
- Az *idősek biztonságérzetének javítása* érdekében többféle program elindítása.

A romák és mélyszegénységben élők esetében a következő célcsoportspecifikus megállapítások szerepelnek a SZÚT-ban:

- *Javítani kell az alacsony iskolai végzettségen*, hogy könnyebben tudjanak elhelyezkedni az elsődleges munkaerőpiacon, ehhez a legkisebb településekre is meg kell próbálni elvinni a 6-8 osztályok eredményes teljesítését kínáló felzárkóztató képzéseket.
- Fontos lenne a célcsoporttal dolgozó *közfeladat-ellátók folyamatos képzése és szupervíziója*.
- Nagy segítséget jelentene, ha *roma védőnő-asszisztensi, illetve roma pedagógusasszisztensi képzések* indulhatnának, majd az azokat elvégzők közvetlenül segíthetnék a közfeladatellátó védőnők és pedagógusok munkáját.
- Célzott programok kellene arra, hogy a roma fiatalok körében *csökkenjen a lemorzsolódás a szakközépiskolából, valamint általában véve az iskolai hiányzások száma, mértéke*.

- Segíteni kell a *lakhatási viszonyok jobbá tételét*, illetve a külterületeken és tanyákon élő romák és mélyszegény családok elszigetelődését, gettósodását meg kell állítani.
- Tenni kell a nők, fiatal lányok közösségen belüli megbecsültségének előbbre mozdításáért, valamint a *családon belül erőszak visszaszorításáért*.
- Célzott programokra van szükség a roma és mélyszegény közösségekben terjedő *drog, alkohol és fiatalkori bűnözés visszaszorítása* érdekében.
- A *korai fejlesztést szolgáló programok* szinte minden településen indokoltak lennének a megyében.
- A tudatosabb pénzügyi magatartás és *életmód* szükségessége megismertetésének fontossága.
- Közfeladatellátók munkájának segítése, támogatása.
- *Roma fiatalok bevonása a közrendvédelembé*, valamint romák nagyobb számban való megjelenése a polgárőr-feladatok ellátásában.
- Helyi, akár közösségen belüli *konfliktusok visszaszorításának* szükségessége.
- *Közösségi programok*, valamint azokhoz teret kínáló közösségi helyek, *közösségi infrastruktúra fejlesztése*.
- Egészséges énképet és erős, de konstruktív és nyitott identitást kínáló kulturális programok szervezése és megvalósítása.

3. JNSZM 2030 Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Területfejlesztési Koncepció 2021-2030 és Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Területfejlesztési Program 2021-2027

A 218/2019. (X.6.) Korm. rendelet szerint – amely a területfejlesztési és területrendezési dokumentumokról szól – a megyei területi tervek az alábbiak:

- **megyei területfejlesztési koncepció** (helyzetfeltárás, SWOT analízis, jövőkép, fejlődési irányok),
- megyei területrendezési terv (területi korlátok és lehetőségek szabályozása),
- **megyei területfejlesztési program, amely két részből áll: stratégiai program** (teljes tervezés keretében megfogalmazott fejlesztési szükségletek beárázva és feltárva a megvalósításhoz rendelkezésre álló forrásokat) és operatív program (konkrét források projektszintű tervezett felhasználása),
- megyei integrált területi program (a megyére dedikált keretek felhasználását szabályozza).²

A Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Területfejlesztési Koncepció 2021-2030 dokumentumot a Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Közgyűlés 11/2021. (III.30.) számú határozatával fogadta el, a Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Önkormányzati Hivatal készítette el szakértők bevonásával.

A Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Területfejlesztési Program 2021-2027 dokumentumot a Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Önkormányzati Hivatal készítette, a Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Közgyűlés 12/2021. (III.30.) számú határozatával fogadta el.

² JNSZM 2030 Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Területfejlesztési Koncepció 2021-2030

III. ELŐZETES JAVASLATOK

1. Javaslát a JNSZ Megyei Területfejlesztési Konceptió Helyzetfeltárás fejezetének kiegészítésére a Szolgáltatási Út Térkép megállapításai alapján

A Magyar Nemzeti Társadalmi Felzárkózási Stratégia (MNTFS II.) – az általa kezelni kívánt társadalmi problémák jellegéhez hasonlóan – egy több szakterületen átívelő, horizontális stratégia, mely érinti a család-, az oktatás-, a felzárkózás-, a szociálpolitika, valamint a vidékfejlesztés és egészségügy területét is, ezért ezen szempontok beépítése a megyei tervezési dokumentumokba is javasolt.

1.1. Kisebbségek helyzete

A JNSZ Megyei Területfejlesztési Konceptió Helyzetfeltárásának 6. fejezete (A tárdalmi környezet) foglalkozik a megye humán feltételeivel, adottságaival. E fejezet keretében van lehetőség kitérni az MNTFS II-ben kiemelt roma célcsoport helyzetének bemutatására. A Konceptió 6.3.3. Kisebbségek helyzete a megyében c. fejezete másfél oldal terjedelemben tárgyalja a kérdést. Tekintettel az MNTFS II-ben – mint horizontális stratégiában – megfogalmazottakra, fontos, hogy **a mélyszegénységben élők, közöttük is különös tekintettel a romák helyzetének ismertetése hangsúlyosabban jelenjen meg a dokumentumban.**

A 6.3.3. alfejezetben a 2016. évi mikrocenzus adatainak bemutatása releváns, ugyanakkor a SZÚT-tal való összhang megteremtése érdekében további, a célcsoportra vonatkozó megállapítások beemelése indokolt. A SZÚT 10. Járásonkénti bontás c. fejezete tárgyalja a megye járásainak társadalom- és gazdaságfejlesztési potenciáljait, ill. a legjellemzőbb problémákat és ezzel összefüggő szolgáltatási hiányokat. A megállapítások a Helyi Esélyegyenlőségi Programok (HEP-ek) feldolgozása és elemzése révén, a helyi, térségi és megyei stakeholderekkel való egyeztetések alapján, valamint online kérdőíves felmérés elemzése alapján készültek.

Javaslát: A SZÚT-ban járási és megyei szinten megfogalmazott megállapítások, összegzések kerüljenek át a Konceptió releváns fejezetébe is, árnyalva a célcsoporttal kapcsolatos, a megyében területileg is sokszínű képet, különös tekintettel a komplex programokkal fejlesztendő járásokra.

A 6.3.3. fejezet kiegészítését javasoljuk, az alábbi tartalommal:

A Szolgáltatási Út Térkép járási szolgáltatási hiánytérképeinek értelmezése, elemzése alapján a romák és mélyszegénységben élők esetében kiemelt problémák a következők:

<i>Járások</i>	<i>Jászapáti</i>	<i>Jászberényi</i>	<i>Karcagi</i>	<i>Kunhegyesi</i>	<i>Kunszent- mártoni</i>	<i>Mezőtúri</i>	<i>Szolnoki</i>	<i>Tiszafüredi</i>	<i>Törökszent- miklósi</i>
Probléma leírása									
alacsony iskolai végzettség	X	X		X	X	X			
magas munkanélküliség	X		X	X	X	X		X	X
drog, alkohol, bűnözés	X	X	X	X				X	X
szakközépiskolai lemorzsolódás		X	X		X		X	X	X
roma nők, lányok kiszolgáltatott helyzete / családon belüli erőszak	X		X	X	X		X		X
gyermek (korai) fejlesztésének hiánya	X	X			X				X
szakemberhiány	X	X*	X		X	X	X*		
lakhatási problémák	X	X	X	X		X		X	
közösségi terek/programok hiánya	X	X						X	

* nem a járásközpontban

Több járásban – de kiemelten a Jászapáti és Kunhegyesi járásokban – alapvető probléma, hogy a célcsoport körében magas a legfeljebb általános iskolai végzettséggel rendelkezők száma és aránya, ami fő akadály a elsődleges munkaerőpiacon való tartós részvételüknek. Általánosan megállapítható, hogy a roma fiatalok körében magas a középiskolai lemorzsolódás aránya, az iskolai hiányzások száma, mértéke. Jelentős veszélyforrás a roma és mélyszegény társadalmi csoportokban a drog, az alkohol és a fiatalkori bűnözés terjedése, ami szinte minden járásban azonosított probléma, ill. az egészséges életmóddal és tudatos pénzügyi tervezéssel kapcsolatos információk hiánya. A roma nők, fiatal lányok saját családjukban, helyi közösségeikben gyakran kerülnek nehéz vagy akár kiszolgáltatott helyzetbe, sok településen jellemző a családon belüli erőszak. Mind a kisgyermek számára a korai fejlesztés, mind az iskoláskorú gyermekek számára a felzárkóztató-fejlesztő programok (pl. Biztos Kezdet Gyerekház, Tanoda-programok) szükségesek lennének hátrányaik mérsékléséhez. Több járásban alapvető probléma a szakemberhiány, de olyan segítők, asszisztensek is hiányoznak, akik a közfeladatellátók, egészségügyi, ill. oktatási szakemberek célcsoporttal kapcsolatos munkáját, kommunikációját segítik. A lakhatás a roma és mélyszegény csoportok körében komoly nehézség, a lakásállomány súlyosan leromlott számos településen, ami hozzájárul az érintett településrészek fokozatos leromlásához is. A közösségi, kulturális programok számára teret biztosító közösségi helyek, közösségi infrastruktúra sok településen fejlesztésre szorul.

1.2. Intézmények

A JNSZ Megyei Területfejlesztési Koncepció Helyzetfeltárás részének 7. A települések intézményfelszereltsége c. fejezete 7.1., 7.2. alfejezetei foglalkoznak a megye lakosságának egészségügyi és szociális intézményekkel való ellátottságával, ill. a köznevelés és a felsőoktatás helyzetével.

A 7.1 fejezetben található egészségügyi alap- és szakellátás aktuális helyzetének bemutatására vonatkozó részletes megállapítások megegyeznek a SZÚT megállapításaival (háziiorvosi, gyermekorvosi praxisok helyzete, védőnők létszáma). A szociális, ill. gyermekjóléti, gyermekvédelmi ellátórendszer bemutatása azonban nem tér ki minden elemre: röviden ismerteti a gyermekek napközbeni ellátása, ill. az idősek számára alap- és szakellátását biztosító intézmények/szolgáltatások legfontosabb megyei adatait, de hiányzik az MNTFS II-ben kiemelt célcsoportokkal foglalkozó intézmények köre, így a család- és gyermekjóléti szolgálatok, ill. központok, valamint a gyermekek esélynövelő szolgáltatásaink (Biztos Kezdet Gyerekház, Tanoda) rövid megyei áttekintése.

A bölcsőde igénybevételének lehetősége a mélyszegénységben élők, romák számára kiemelten fontos, hiszen a hátrányos helyzetű, rászoruló gyermekek fejlesztésének, szocializációjának is az első lehetséges színtere, továbbá kedvezően befolyásolhatja a célcsoport foglalkoztathatóságát, hozzájárulhat munkaerőpiaci esélyeinek növeléséhez.

A Magyar Nemzeti Társadalmi Felzárkózási Stratégia II. dokumentum alapján a gyermek jólét területén a Biztos Kezdet Gyerekházak hatékonyan szolgálják az esélyteremtés megvalósulását. A halmozottan hátrányos helyzetű, köztük roma kisgyermek korai képesség gondozását szolgálja a kedvező tapasztalatok nyomán az elmúlt években hosszú távon is fenntartható hazai finanszírozási alapokra helyezett Biztos Kezdet Program, amely a szülő bevonásával a lehető legkorábbi életkorban biztosít esélyt azoknak a szegénységben élő, 5 év alatti gyermekeknek, akik a család forrásainak szűkössége, illetve hátrányos helyzetű térségben levő lakóhelyük, vagy más szocio-kulturális okok miatt nem jutnak hozzá jó minőségű szolgáltatáshoz.³ A Gyerekházak működtetése a megye több településén segíthetné a kora gyerekkori fejlesztést, amire – a SZÚT alapján – Kunmadaras, Tiszapüspöki, Tiszabura, Újszász településeken konkrét igény is megfogalmazódott.

Az ún. Tanoda programok a hátrányos helyzetű gyermekek oktatásának/nevelésének nem formális tanulási színterei,⁴ megerősödésük eredményeként nő a tanulók iskolai eredményessége, csökken a végzettség nélküli iskolaelhagyás.⁵ Tanoda indítása iránti igényt 10 település esetében rögzített a SZÚT.

A Szolgáltatási Út Térkép c. dokumentum több helyütt kitér a gyermekek korai fejlesztésének, ill. felzárkóztatásának szükségességére: „A korai fejlesztést kínáló programoknak nagyobb számban való megjelenése, vagy könnyebb elérése sokat segíthet a gyermeket nevelő roma és hátrányos helyzetű családok számára, de ugyanígy érdemes lenne egy megvalósítási stratégiát készíteni arra vonatkozóan is, hogy hogyan lehetne a legtöbb Biztos Kezdet Gyerekházra és Tanodára vonatkozó igényt kielégíteni a megyében.”

A szolgáltatásbővítés ugyanakkor fejlesztő szakembereket is nagyobb létszámban igényelne.

A SZÚT bölcsődékre és a gyermekek ellátását szolgáló intézményekre vonatkozó megállapításai alapján a Koncepció 7.1. fejezetét az alábbi tartalommal javasoljuk kiegészíteni:

³ MNTFS II. 33. old.

⁴ MNTFS II. 43. old.

⁵ MNTFS II. 74. old.

A bölcsődék kedvező megyei és járási szintű kihasználtsági adatai mögött azonban területi eltérések is fellelhetők. A Szolgáltatási Út Térkép települési szintű megállapításai alapján több mint 20, főként kistéleplésen nincs bölcsöde, de lenne rá igény, sok helyütt mini-bölcsöde formájában. Jellemző a Szolnoki járás példája, ahol bár Szolnokon a férőhelyadatok kedvezőek – az egy működő bölcsödei férőhelyre jutó 0-2 évesek száma 4 fő, ami országosan is kiemelkedően jó adatnak minősül –, ugyanakkor a járás 8 településén nem áll rendelkezésre ez az ellátási forma, az itt élő gyermekek a járásközpontba, vagy szomszédos településekre járnak bölcsödébe.

A Terület- és Teleplésfejlesztési Operatív Program keretében jelentős férőhelybővítés ment végbe a megyében, de ezen fejlesztések folytatása továbbra is indokolt, főként azokon a településeken, ahol eddig is érezhető volt a magas gyermekvállalási hajlandóság (pl. Törökszentmiklós).

Bölcsöde minden járásban működik, családi napközi igénybevételére azonban a Jászapáti, a Tiszafüredi és a Karcagi járásban nincs lehetőség, bár ezen ellátási forma a térítési díjfizetési kötelezettség miatt a hátrányos helyzetű családok gyermekei számára nem érhető el.

A Biztos Kezdet Programok és a Tanoda programok hatékonyan szolgálják a hátrányos helyzetű gyermekek esélyteremtését, felzárkóztatását, így ezek elérhetőségének javítása indokolt lenne a megyében.

A Konceptió 7.2.1. *Köznevelés* fejezete a közoktatási intézmények legfontosabb adatainak bemutatása során az óvodákra is kitér. Az óvoda a hátrányos helyzetű gyermekek esetében a bölcsödéhez hasonlóan szintén nagy jelentőséggel bír, ezért ezen fejezetben az esélyegyenlőségi szempontok szerinti részletesebb bemutatás a SZÚT alapján szintén indokolt. A Konceptió több táblázatban részletezi a köznevelési intézmények számát – ezen belül fenntartó szerinti bontásban is –, az intézményekben tanulók létszámát – ezen belül a hátrányos helyzetű, halmozottan hátrányos helyzetű gyermekek létszámát is –, valamint a pedagógusok számát és életkor szerinti megoszlását az egyes intézménytípusok között. Megítélésünk szerint a számadatok alapján több releváns felzárkózási szempontú megállapítás is bekerülhetne még ebbe a fejezetbe. Nem vizsgálja ugyanakkor az óvodás korú népesség és az óvodai férőhelyek arányát a dokumentum; erre a SZÚT-ban rendelkezésre állnak átemelhető, járási szintű információk.

A SZÚT óvodákra vonatkozó megállapításai alapján a Konceptió 7.2.1. fejezetét az alábbiakkal javasoljuk kiegészíteni:

Az egy óvodai férőhelyre beíratott gyerekek száma a megyében 0,88 fő, tehát nem minden hely kihasznált, ami egy kedvező helyzet, illetve az egy óvodai férőhelyre jutó 3-5 évesek száma – az elmúlt években stagnálva – 0,76 fő. Ezek a számok azonban jelentős területi különbségeket takarnak. A Terület- és Teleplésfejlesztési Operatív Program a megye számos településén járult hozzá az elmúlt időszakban az óvodai férőhelyek bővítéséhez, azonban a SZÚT készítése kapcsán felvett interjúkból egyes településeken további bővítés/intézményfejlesztés, felújítás látszik indokoltnak; a kötelező óvodáztatás feltételeit mindenhol biztosítani kell.

Megjegyezzük, hogy sem a SZÚT, sem a Konceptió nem tér ki a pedagógiai-szakmai szolgáltatást nyújtó intézmények tevékenységére, melyben pedig valószínűsíthetően

megjelennek a korai hátrányokkal küzdő/halmazottan hátrányos gyermekek is – tekintettel arra, hogy a fejlesztésükre hivatott, célzott programok (Tanoda, Biztos Kezdet Gyerekházak) száma a megyében alacsony.

1.3. Lakáshelyzet

A JNSZ Megyei Területfejlesztési Konceptió Helyzetfeltárás részének 8. fejezete A települések jellemző lakásviszonyai címet viseli. A fejezet 2019. évi adatok alapján, több mutató figyelembe vételével, járási szintű feldolgozottsággal mutatja be a megye jellemző lakásviszonyait. Az összefoglaló elsősorban mennyiségi mutatókkal dolgozik, ugyanakkor a lakásállomány minőségi jellemzőire nem tér ki. Szintén hiányzik az önkormányzati bérlakások, ill. szociális bérlakások helyzetének ismertetése. Megítélésünk szerint a mélyszegénységben élők, romák helyzetének javítása érdekében tett intézkedések között a bérlakások biztosítása is fontos szerephez juthat, ezért javasoljuk a fejezet e tartalommal történő kiegészítését a Szolgáltatási Út Térkép legfontosabb releváns megállapításainak beépítésével.

A SZÚT 4. fejezetének Általános megyei ismérvek része foglalkozik a lakásállomány általános bemutatásával, továbbá a bérlakásállomány kérdését a 8 Kérdőíves információgyűjtés és elemzés fejezet taglalja, melyet a készítő a stakeholderekkel készült interjúk alapján állítottak össze.

A Konceptió 8. fejezetét az alábbiakkal javasoljuk kiegészíteni:

Megyei szinten az infrastruktúra ellátottságból a közüzemi ivóvízvezeték hálózatba kapcsolt lakások aránya az országos átlaghoz közelít, meghaladja a 96%-ot, de a közcsatorna hálózatba bekötött lakások aránya már ettől elmarad, mindösszesen 78,13%. A lakások közül a komfort nélküli, félkomfortos és szükséglakások aránya a lakott lakásokon belül kiemelkedően magas megyei szinten: 10,82%.

A lakhatás az egyik fontosabb alapjog, ugyanakkor biztosítása nem kötelezően ellátandó önkormányzati feladat, mégis – a SZÚT stakeholderekkel felvett interjúi alapján – a megkérdezett települések több mint kétharmada, 68,8%-a képes a rászoruló családok számára bérlakást biztosítani. Ez jellemzően néhány lakást jelent településenként, mégis jelentős segítség lehet a nehéz helyzetbe kerülő családok számára. A meglévő szociális bérlakás-állomány nem elég, mennyiségi és minőségi fejlesztésre is szorul. Több településvezető jelezte, hogy a jövőben örömmel pályázna olyan forrásokra, amelyek segítenek új bérlakásokat létrehozni és működtetni a rászorulók számára.

Összességében megállapítható, hogy a megyében a társadalmi felzárkózás elősegítéséhez a lakhatás kiemelten fontos kérdés, és ebben olyan fejlesztésekre lenne szükség, amelyek hosszabb távon kínálnak lakhatási megoldást a rászorulók részére. Ehhez egy olyan megyei modell kidolgozása lenne szükséges, amely nemcsak infrastruktúrát kínál, hanem lakhatási edukációt, lakhatási tudatosságot is biztosít az érintettek számára.

2. Felzárkózási szempontok érvényesülésének vizsgálata a Jász-Nagykun-Szolnok megyei területfejlesztési dokumentumokban⁶ a Magyar Nemzeti Társadalmi Felzárkózási Stratégia II. és a Szolgáltatási Út Térkép alapján

A JNSZ Megyei Területfejlesztési Koncepció 2021-2030 III. javaslattevő munkarész II. és III. fejezete írja le koncepció célrendszerét és a célok külső, országos tervdokumentumokkal történő koherenciájának vizsgálatát. A Megyei Koncepció VI. fejezete, a Megyei Területfejlesztési Program (2021-2027) Stratégiai programrészének III. és IV. fejezete taglalja, a 2012-2027-es uniós fejlesztési ciklus megyei fejlesztési prioritásait. A IV. fejezetben ismertetett 5 prioritás⁷ közül, a Magyar Nemzeti Társadalmi Felzárkózási Stratégiában meghatározott csoportok és nevesített horizontális felzárkózási célkitűzések, valamint a „Szolgáltatási Út Térkép” dokumentumban megfogalmazott általános és célcsoportokra vonatkozó megállapításainak megjelenése leginkább a Program és a Koncepció 2. és 5. prioritásának leírásában, részletezésében vizsgálható, illetve véleményünk szerint itt kaphatnak nagyobb hangsúlyt a felzárkózáspolitikai célkitűzések, beavatkozási területek és eszközök.

2.1. Megyei Területfejlesztési Koncepció célrendszere

A dokumentum célrendszerének meghatározása, mind az átfogó, a specifikus és a horizontális célok tekintetében a Magyar Nemzeti Társadalmi Felzárkózási Stratégia II. céljainak és szakpolitikai alapelveinek figyelembevételével került kialakításra. A stratégiai célkitűzések közül az S1 Építő munka, S3 vonzó települések és az S4 Érvényesülő közakarat specifikus célokban érhetőek tetten a társadalmi felzárkózást szolgáló szempontok.

2.2. Prioritások vizsgálata a Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Területfejlesztési Program 2021-2027 alapján

2.2.1. P2) Népeségmegtartás – társadalmi felzárkózás

A megyei dokumentumok 2. Prioritása tartalmazza azokat a fejlesztési intézkedéseket, amelyek a megye népeségmegtartó erejének fokozását, a társadalmi leszakadás mérséklését célozzák. A Prioritás három intézkedést nevesít: P2.1 Foglalkoztatás differenciált bővítése, P2.2

⁶ JNSZM 2030 Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Területfejlesztési Koncepció 2021 – 2030 III. JAVASLATTEVŐ MUNKARÉSZ (Elfogadta: Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Közgyűlés 11/2021. (III.30.) számú határozatával), Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Területfejlesztési Program 2021 – 2027, (Elfogadta: Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Közgyűlés 12/2021. (III.30.) számú határozatával).

⁷ Megyei fejlesztési prioritások:

- P1) növekvő versenyképesség
- P2) népeségmegtartás – társadalmi felzárkózás
- P3) kedvező állapotú környezet
- P4) vonzó – élhető települések
- P5) kiegyenlített térszerkezet

Népesség egészségi állapotának és képzettségének javítása és P2.3 Felsőfokú oktatás fejlesztése.

A P2.1 Foglalkoztatás differenciált bővítése intézkedés alatt tervezett P2.1.1 (Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Területfejlesztési Program 2021-2027 39. oldal) Munkába állás feltételeinek javítása fejlesztés a munkásszállók létesítését, az ingázás feltételeinek javítását, rétegspecifikus munkaerőpiaci szolgáltatások fejlesztését, illetve a megváltozott munkaképességűek kiemelt támogatását nevesíti. A megváltozott munkaképességű emberek mellett fontos, hogy az intézkedésen belül hangsúlyosabban jelenjen meg a roma emberek foglalkoztatási rátájának növelése és munkaerőpiaci integrációjának elősegítése, összhangban az MNTFS II-ben megfogalmazott célkitűzésekkel és a SZÚT célcsoportokra, illetve a komplex programokkal fejlesztendő járásokra vonatkozó megállapításival. A fejlesztésben nem jelennek meg a munkahely és a család/magánélet összeegyeztetését segítő, és a hátrányos helyzetűek munkaerőpiaci aktivitásának növekedését is pozitívan befolyásolni képes atipikus és rugalmas foglalkoztatási formák, a szociális gazdaság fejlesztése, vagy közösségi szövetkezeti vállalkozások, szociális földprogram/portaprogram típusú programok ösztönzése. Mindezek a foglalkoztatási formák, aktivizáló eszközök lehetőséget teremthetnek a hátrányos helyzetűek, különös tekintettel a romák munkaerőpiacra történő belépésére, fejleszthetik az öngondoskodás képességét, valamint hosszabb távon átvezethetik ezeket az embereket a nyílt munkaerőpiaci foglalkoztatásba. **Javasoljuk e foglalkoztatási formák támogatásának beemelését a tervezett fejlesztések közé.**

A munkába állás feltételeinek javításához a gyermekek napközbeni ellátásainak elérhetősége is nagyban hozzájárul. A bölcsőde, egységes óvoda-bölcsőde, óvoda amellett, hogy a rászoruló, hátrányos helyzetű gyermekek korai szocializációjának fontos színtere, a szülők foglalkoztathatóságát is pozitívan képes befolyásolni. A SZÚT bölcsődékre és a gyermekek ellátását szolgáló intézményekre vonatkozó megállapításai szerint, a megyében főként a kistelepüléseken nem vehető igénybe a bölcsődei szolgáltatás, annak ellenére, hogy igény mutatkozna rá, továbbá az óvodai férőhelyek számát is szükséges lenne növelni. A fejlesztések elősegíthetik az amúgy is munkahelyekben szegény kistelepüléseken élő kisgyermeket nevelő szülők mobilitását. Az utóbbi időszakban megvalósuló bölcsődefejlesztési programok pozitív hatásai ellenére továbbra is szükséges lehet a gyermekek napközbeni ellátásának fejlesztése, a szolgáltatás elérhetőségének a biztosítása, különös tekintettel a mélyszegénységben élő családokban nevelkedő gyermekek számra. **Mindezek alapján megfontolásra javasoljuk, hogy kerüljön megjelenítésre a bölcsődei, óvodai intézményrendszer további bővítése, korszerűsítése a fejlesztési célok között.**

A P2.1 intézkedés P2.1.2. fejlesztése (Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Területfejlesztési Program 2021 – 2027 40. oldal) tartalmazza az önkormányzati bérlakások építésének támogatását. A bérlakásépítési program alapvető célja a szakképzett munkaerő és a fiatalok elvándorlásának megakadályozása, ugyanakkor a deszegregációs folyamatok elindításában, megerősítésében is jelentős szerepe lehet az önkormányzati bérlakásépítés támogatásának. A Szolgáltatási Út Térkép dokumentum járásonkénti szolgáltatási hiánytérképeinek elemzése alapján megállapítható, hogy sok településen nincsenek önkormányzati bérlakások, szociális bérlakások, vagy ha vannak is, többnyire leromlott állapotúak, azok karbantartására, felújítására

a települési önkormányzatok önerőből nem képesek. **Összhangban a Magyar Nemzeti Társadalmi Felzárkózási Stratégia II. horizontálisan érvényesítendő célkitűzéseivel és a SZÚT megállapításaival, megfontolásra javasoljuk a mélyszegénységben élők, közöttük is kiemelten romák lakhatási viszonyainak javítását szolgáló célok megjelenítését az önkormányzati bérlakások építésének támogatásán belül, a szociális bérlakásállomány építésének, fejlesztésének beemelését a tervezett fejlesztések közé, annak érdekében, hogy a lakhatást érintő települési fejlesztésekben is megfelelő hangsúlyt kapjanak felzárkózási szempontok.**

Az intézkedés P2.1.3 Szociális ellátás átfogó fejlesztése (Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Területfejlesztési Program 2021 – 2027 40. oldal) a bentlakásos időotthonok kialakítását, szociális otthonok felújítását, a fogyatékos személyek helyzetének minőségi javítását célozza. A Magyar Nemzeti Társadalmi Felzárkózási Stratégia II. dokumentum kiemelten kezeli a mélyszegénységben élő családok, családokban nevelkedő gyermekek felzárkózási esélyeinek növelését, a hátrányos helyzetű családokban élő gyermekek hátrányainak minél korábbi életkorban elkezdődő leküzdését, a gyermekszegénység csökkentését, a szegénység újratermelődésének megakadályozása érdekében. A SZÚT általános és célcsoportspecifikus megállapításai is tartalmazzák a korai fejlesztést szolgáló programok⁸ elérhetőségének biztosítását, kiterjesztését a roma és hátrányos helyzetű családok számára, amit a dokumentum szerint szinte minden településen indokolt lenne megszervezni. E mellett a SZÚT-ban található megállapításokat a családon belüli erőszak elől menekülő nők számára létrehozott krízis-központok, anyaoththonok létrehozásának, valamint a jelentősebb külterületen és tanyán élő népességgel rendelkező településeken a tanyagondnoki szolgáltatás biztosításának szükségességéről is.

A Megyei Programban a szociális fejlesztések elsősorban az idősellátás fejlesztésére koncentrálnak. A fejlesztési prioritásokban nem jelennek meg a családsegítő szolgálatok kapacitásainak, a gyermekjóléti, gyermekvédelmi ellátások, szolgáltatások elérhetőségének, minőségének, hatékonyságának fejlesztése, a hátrányos, halmozottan hátrányos helyzetű kisgyerekek jó minőségű kora gyermekkori szolgáltatásokhoz való hozzáféréseinek biztosítását célzó, illetve hátrányos helyzetű, mélyszegénységben élő családokkal, gyermekekkel foglalkozó szakemberek képzésével kapcsolatos intézkedések. **A SZÚT-tal és az MNTFS II-vel való összhang megteremtése érdekében fontos lenne, hogy a fentebb említett szolgáltatások is teret kapjanak a 2. Prioritás fejlesztési irányai között.**

A P2.1.4 fejlesztés (Társadalmi együttműködés és közösségfejlesztés) (Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Területfejlesztési Program 2021 – 2027 40. oldal) célja a helyi közösségi szerveződések erőteljesebb bevonása a helyi településfejlesztési célok kialakításába és megvalósításába, a helyi és térségi identitás erősítését szolgáló közösségek, szervezetek fokozottabb támogatása. Az MNTFS II. az átfogó célok között nevesíti a társadalmi-gazdasági javakhoz történő egyenlő esélyű hozzáférés javítását, a társadalmi összetartozás erősítését, melyen belül specifikus célként jelenik meg a társadalmi együttélés alapját jelentő bizalom erősítése, a romákkal szembeni diszkrimináció csökkentése. A célok megvalósulását szolgáló beavatkozási területek a bevonás, szemléletformálás, a diszkriminációs jelenségek elleni

⁸ Biztos Kezdet Gyerekházak

küzdelem területén kiemelet jelentőségűnek tekintik az érintettek és a civil szervezetek bevonását, a kétirányú szemléletformálást és kommunikációt, valamint a közösségi konfliktusok és közbiztonsági problémák együttes megoldását. A SZÚT általános összegző megállapításai szerint a közösségi terek fejlesztése, meglévő terek felújítása, újak létrehozása a megye számos településén megfogalmazódott igényként. Továbbá a roma és hátrányos helyzetű közösségekben Közösségi Beavatkozási Tervek kidolgozásának és megvalósításának igényét, valamint az „egészséges énképet és erős, konstruktív és nyitott identitást kínáló kulturális programok” szervezését és megvalósítását is nevesíti a dokumentum. **A két hivatkozott dokumentummal összhangban javasoljuk, az azokban leírt célok megjelenítését a fejlesztésen belül.**

P2.2 Népeség egészségi állapotának és képzettségének javítása intézkedés (Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Területfejlesztési Program 2021 – 2027 40-41. oldal) egyrészt az alap- és szakellátás fejlesztésére (hiányzó praxisok betöltése, humán és eszközigeny fejlesztése, szűrések számának növelése), másrészt a köznevelés és a szakképzés minőségi és mennyiségi fejlesztésére irányul.

Fontos, hogy az intézkedésen belül hangsúlyosabban jelenjen meg, nevesítésre kerüljön a romák, tartósan rászoruló, gyermekek egészségi állapotának, egészségügyi ellátórendszerhez való hozzáféréseinek javítása, egészségfejlesztése, egészségvédelme, a hátrányos helyzetű gyerekek, roma fiatalok egészséges életmódra, rendszeres testmozgásra, egészséges táplálkozásra való nevelése, az alkohol és drogprevenciót célzó megelőzési programok. Ezek döntő szerepet játszanak a munkavállalást érintő képességek helyreállításában, fenntartásában.

Javasoljuk, hogy a népeség képzettségi szintjének javítására irányuló fejlesztéseknél – hasonlóan az egészségi állapot fejlesztéséhez – hangsúlyt kapjon a megyei dokumentumokban a roma és a tartósan rászoruló aktív korúak képzettségi szintjének emelése, a hátrányos helyzetű, köztük roma fiatalok középfokú oktatásba való eljutásának és bennmaradásának elősegítése, összhangban a SZÚT-ban megfogalmazott általános és célcsoportokra vonatkozó megállapításokkal. Nagyobb súllyal jelenjen meg a köznevelési intézmények fejlesztése annak érdekében, hogy megteremthető legyen az egyenlő esélyű hozzáférés a minőségi oktatáshoz és neveléshez minden gyermek számára. Több járásban alapvető probléma, hogy magas az aktív korúak között a legfeljebb általános iskolai végzettséggel rendelkezők aránya, illetve a romák és mélyszegénységben élők körében a csak 5-6 osztállyal rendelkezők száma, gyakori az iskolai hiányzás, és a középiskolai lemorzsolódás.

2.2.2. P5) Kiegyenlítettebb térszerkezet

Az 5. Prioritás fókuszában a megyén belüli területi különbségek mérséklése áll (Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Területfejlesztési Program 2021-2027 83-84. oldal). A Prioritás alatt tervezett intézkedések⁹ közül a lokális és horizontális felzárkózási célok érvényesülésének

⁹ P5.1 Településközi munkamegosztás elmélyítése, P5.2 Tisza-tavi turisztikai térség kiemelt kezelése, P5.3 Térségi felzárkóztatás – kiemelten a komplex programmal fejlesztendő járások problémáinak kezelése.

vizsgálata a P5.3 Térségi felzárkóztatás – kiemelten a komplex programmal fejlesztendő járások problémáinak kezelése intézkedés esetében releváns.

Az intézkedés két fejlesztési területet foglal magába: a P5.3.1 a Jászapáti járás és a Kunhegyesi járás átfogó fejlesztését tartalmazza, összpontosítva a munkahelyteremtésre és a képzettség növelésére, a P5.3.2 a Besenyszög-Hunyadfalva-Csataszög-Nagykörű-Kótelek-Tiszasüly településcsoport mikrotérségi felzárkóztatását célozza meg.

Az MNTFS II. kiemelt figyelmet szentel a területi különbségekre, egyenlőtlenségekre és azok mérséklésére. A hátrányos helyzetű településeken élők leszakadási folyamatának lassítása, mérséklése, az itt élők öngondoskodási képességeinek fejlesztése a társadalmi felzárkózás kulcsfontosságú eleme.

A tervezett fejlesztések magukba foglalhatják a felzárkózáspolitikai célkitűzések, beavatkozási területek és eszközök megjelenítését, **azonban a prioritás beavatkozásainak meghatározásánál javasoljuk a Felzárkózó települések (FETE) programba,¹⁰ továbbá a Magyarország egyes területei közötti gazdasági egyenlőtlenség csökkentése érdekében életre hívott Gazdaságélénkítő program (GÉP)¹¹ hosszú távú kormányzati programba tartozó települések fejlesztéseinek fokozott figyelembevételét.** A Felzárkózó települések” (FETE) hosszú távú program az ország 300 leghátrányosabb helyzetű településén átfogó beavatkozásokkal támogatja a társadalmi felzárkózást. 2021-ben országosan 67 település vesz

¹⁰ A 1404/2019. (VII. 5.) Korm. határozat melléklete sorolja fel azokat a közszolgáltatásokat, amelyek biztosítására törekedni szükséges a FETE településeken. Ezek a közszolgáltatások az alábbiak:

- bölcsődei férőhelynövelés
- óvodai férőhelynövelés
- családsegítés, szociális munka, család- és gyermekjóléti szolgálat
- gyermekétkeztetés
- szociális étkeztetés
- házi segítségnyújtás
- közművelődési feladatellátás, közművelődési intézmény, közösségi tér kialakítása
- házi orvos és házi gyermekorvos
- védőnői ellátás
- közbiztonság
- helyközi – közösségi – közlekedés
- úthálózat fejlesztése.

¹¹ A GÉP program folytatásáról az 1186/2020. (IV.28.) Kormányhatározat döntött. A program elsődleges célja a gazdaságilag elmaradottabb térségek gazdasági, munkaerőpiaci hátrányának csökkentése, a helyi gazdaság erősítése és a munkahelyteremtés. A programba 445 település került kiválasztásra. A kiválasztás szempontjai a következők:

- rendelkezzen a település olyan közfoglalkoztatásból megvalósított projekttel, amely továbbfejleszhető, amelyre építve a településen további piaci munkahelyek hozhatóak létre;
- a település vezetése alkalmas egy ilyen szintű fejlesztési program megvalósítására, rendelkeznek elképzeléssel;
- a település rendelkezik a létrehozott kapacitás működtetéséhez szükséges gazdasági társasággal, vagy a későbbiekben tervezi e célból létrehozni;
- amennyiben a település nem rendelkezik közfoglalkoztatás keretében létrehozott kapacitással, de a településen van hagyománya olyan szakmakultúrának, amelyre építeni lehet;
- önállóan nem képes az önkormányzat fejlesztést végrehajtani, de a településen, vagy környezetében van olyan vállalkozás, amire építeni tud, aki bér munkát biztosít, stb.;
- rendelkezik a település megfelelő humánkapacitással a fejlesztés további működtetéséhez;
- a település környezetében van olyan térségi fejlesztés, amelyhez kapcsolódhat az adott településen további fejlesztés.

részt a programban. Jelenleg a megyében a Kunhegyesi járásból Tiszabura és Tiszabő tartoznak a Felzárkózó települések közé. A Gazdaságélénkítő Program első két ütemében érintett 100 település között a megyéből Abádszalók, Fegyvernek, Jászkisér, Örményes, Tiszagyenda, Tiszaroff, Tiszaszentimre, Tiszaszőlős szerepel.

IV. FELZÁRKÓZÁST SEGÍTŐ PROGRAMOK BEMUTATÁSA

1. Szociális földprogramok

1.1. Előzmények, adatok

Indulás, célok, célcsoport, pályázók köre

A szociális földprogramot a Népjóléti Minisztérium Szociális Válságkezelő Programok Irodája indította 1992-ben, mely jelenleg is a legnagyobb hagyományokkal rendelkező aktív szociálpolitikai program Magyarországon. A program pályázati rendszerben működik, kizárólag hazai forrás bevonásával és a mindenkori szociális, illetve társadalmi felzárkózási ügyekért felelős minisztérium koordinálásával. Az évenként megjelenő pályázati felhívások rögzítik a program céljait, a működtetők körét, kötelezettségeit, a forrásokat és azok felhasználásnak szabályait.

Bár a program közel 30 éve működik, **általános céljai állandók:** „*a vidéki térségekben élő hátrányos helyzetű családok háztartásgazdasági tevékenységének aktiválása, az önfenntartás képességének javítása, a munkavégző képességük szinten tartása és megerősítése, s mindezek révén a társadalmi és munkaerőpiaci felzárkózási esélyeik növelése.*”¹²

A szociális földprogramok **célcsoportja az erőforráshiányos családi háztartások**, melybe beleérthetőek a hátrányos helyzetű településeken akár átlagos megélhetési lehetőségekkel rendelkező családok köre is, akik kevés ingatlannal, eszközparkkal vagy bevonható pénzforrással rendelkeznek.¹³ A programban résztvevő hátrányos helyzetű családok részére a megvalósítók folyamatos segítőrendszert működtetnek, pl.: vetőmagot, tenyészállatot biztosítanak, szakértői támogatást és képzést nyújtanak, mezőgazdasági gépekkel történő ingyenes vagy alacsony költségű szolgáltatást adnak. Ezen segítőrendszer kialakításához és működtetéséhez a pályázat nyújt anyagi forrást.¹⁴

A szociális földprogramokat megvalósító szervezetek¹⁵ a program indulásakor főként önkormányzatok, önkormányzati társulások voltak, majd a pályázók köre kibővült a non-profit szervezetekkel, közalapítványokkal, közhasznú társaságokkal, a kétezres évek közepén a bentlakást nyújtó szociális és gyermekvédelmi intézményekkel, majd a szociális

¹² Forrás: A SZOCIÁLIS FÖLDPROGRAM A TÁRSADALMI FELZÁRKÓZÁS ESZKÖZE tájékoztató kiadvány, 2018., Jász-Nagykun-Szolnok Megye Esély Szociális Közalapítványa, Szerk.: Dr. Nagyné Varga Ilona

¹³ Forrás: Útban a Konyhakerti, kisállattartási programtól a Családi portaprogram felé. Rendezvénysorozat kiadvány. Válogatás a szociális földprogramról szervezett 2020. évi rendezvénysorozat előadásából. 2020. június-november. Szerk.: Dr. Nagyné Varga Ilona.

¹⁴ Forrás: Dr. Nagyné Varga Ilona: MÓDSZERTANI AJÁNLÁS szakmai segédanyag a Konyhakerti és Kisállattartási Szociális Földprogramban Mintakert részprogramot megvalósítók számára, Szolnok, 2018., <http://eselyfk.hu/szocialis-foldprogram/>

¹⁵ Felhasznált források: Bartal Anna Mária: A szociális földprogramok-avagy az aktív foglalkoztatás- és szociálpolitika alternatívái rurális térségekben. Civitalis Egyesület, Budapest, 2001 és a Családi portaprogram-szociális földprogram pályázati felhívás, 2020. október, <https://tef.gov.hu/modosult-a-csaladi-portaprogram-szocialis-foldprogram-cspp-szoc-fp-21-elnevezesu-palyazati-felhivas-benyujtasanak-hatarideje/>

szövetkezetekkel. A legújabb, 2021. évi Családi portaprogram-szociális földprogram felhívás szerint a pályázat benyújtására jogosultak köre: települési önkormányzat, települési önkormányzatok társulása, települési nemzetiségi önkormányzat, önkormányzati részesedéssel működő közfeladatot ellátó, nonprofit gazdasági társaság, közhasznú minősítéssel rendelkező civil szervezetek és ezek szövetségei, egyházi jogi személy, szociális szövetkezetek.

A szociális földprogramok pályázati rendszerének átalakulása 2011-től

A pályázati rendszerben folyamatos megújulás látható 2011-től. Ebben az évben új támogatási elemmel, a közfoglalkoztatással egybekötött szociális földprogrammal bővült a pályázat, melynek célja az volt, hogy erősödjön a program foglalkoztatási eleme, illetve a közfoglalkoztatás és a szociális földprogram közötti kapcsolat kialakuljon. 2012-től az addig két elemből álló program (közfoglalkoztatással egybekötött szociális földprogram és konyhakerti és kisállattartási program) egy újabb pillérrel bővült: a piacra termelés feltételeinek megteremtéséhez szükséges eszközbeszerzési-eszközfejlesztési elemmel. 2013-tól a pályázók szociális boltok kialakítására is pályázhattak, ehhez eszközbeszerzésre is lehetett támogatást igényelni. 2015-től kettő pályázati felhívásban folytatódott a program: Közfoglalkoztatással egybekötött szociális földprogram és Szociális agrárgazdálkodási-Szociális földprogram. 2017-ben a közfoglalkoztatási pillér különvált, a program neve Kertkultúra és kisállattartási szociális földprogramra változott. Emellett megjelent a Mintakert elem: *„azon működtetőknek, akik 2010 és 2016 közötti időszakban legalább 4 alkalommal valósítottak meg szociális földprogramot, az új programjukban külön 200.000 Ft többlet támogatás igénybevételével Mintakert létrehozását kell vállalniuk”*. 2018-tól a Közfoglalkoztatással egybekötött szociális földprogram elem beintegrálódott a Belügyminisztérium közfoglalkoztatási programjába.¹⁶ A 2020 októberében megjelenő pályázati kiírásban a program neve Családi portaprogram-szociális földprogram névre változott. A pályázat a családi porták kialakítását, megerősítését tűzte ki célul.¹⁷

A szociális földprogramokat működtetők módszertani támogatása, érdekvédelme¹⁸

1998-2011. között Jász-Nagykun-Szolnok Megye Esély Szociális Közalapítványa látta el a módszertani feladatokat minisztériumi kijelöléssel. A szervezet a jogszabályi változásokat követően egyedi támogatással – már nem mint módszertani intézmény – jelenleg is ellátja a szociális földprogramokhoz kapcsolódó szakmai, módszertani feladatokat. A szakmai, módszertani tevékenység célja a szociális földprogramok helyi stabilitásának, széles körű elterjedésének és hatékony működésének segítése. A módszertani tevékenység kiterjed mindazon megyékre, ahol szociális földprogram működik és mindazon szakemberekre, akik a szociális földprogramokban dolgoznak: polgármesterek, jegyzők, programkoordinátorok,

¹⁶ Forrás: Szociális földprogram, mint a társadalmi felzárkózás eszköze 2011-2017, Sztojka Attila előadása, Lakitelek, 2018. március 22. In A SZOCIÁLIS FÖLDPROGRAM A TÁRSADALMI FELZÁRKÓZÁS ESZKÖZE tájékoztató kiadvány, 2018., Jász-Nagykun-Szolnok Megye Esély Szociális Közalapítványa, Szerk.: Dr. Nagyné Varga Ilona

¹⁷ Forrás: Pályázati felhívás. Családi portaprogram-szociális földprogram. Belügyminisztérium, 2020. október 15., www.tef.gov.hu

¹⁸ Forrás: Csoba Judit: A szociális földprogram társadalmi és munkaerőpiaci integrációs szerepe a vidéki Magyarországon. Debreceni Egyetemi Kiadó, 2017., illetve <http://eselyfk.hu/szocialis-foldprogram/>

szociális ügyintézők, szakmai és pénzügyi munkatársak; a Szociális Földprogramot Működtető Települések Szakmai Érdekképviseleti Szövetsége (SZOFOSZ), kutatók.

A módszertani központtal együttműködve a pályázókat, működtetőket területi menedzserszervezetek (TMSZ) segítették 1997 és 2010 között a mindenkor illetékes minisztérium megbízásából a pályázatok beadásában, megvalósításában, beszámolók elkészítésében.

Az érdekvédelmi feladatokat a 2004-ben megalakult Szociális Földprogramot Működtető Települések Szakmai Érdekképviseleti Szövetsége Egyesület (SZOFOSZ) látja el jelenleg is, melynek céljai: a szociális földprogramok eredményességének javítása, hatékony működésének elősegítése, az érdekek egyeztetése és képviselete a döntéshozók felé, továbbá részvétel a szociális földprogramok szakértői műhelye találkozóinak szervezésében, ahol kulcselem a szociális földprogramok tapasztalatainak megosztása, az aktuális kérdések megvitatása, szakértői anyagok készítése.¹⁹

A szociális földprogramokban résztvevő települések száma, támogatása²⁰

A támogatott megyék száma az eltelt 29 év alatt folyamatosan bővült: 1992-ben 2 megye (Békés és Szabolcs-Szatmár-Bereg megye) vett részt a programban, majd a következő években az érintett megyék száma fokozatosan 14-re bővült (Bács-Kiskun, Baranya, Békés, Borsod-Abaúj-Zemplén, Csongrád, Hajdú-Bihar, Heves, Jász-Nagykun-Szolnok, Nógrád, Pest, Somogy, Szabolcs-Szatmár-Bereg, Tolna, Zala). Ezzel együtt a megvalósítók száma is nőtt: 1992-ben még csak 6 település vett részt a programban, 1995-től már 100 felett volt a támogatottak száma.

A 29 év alatt több, mint 5 és fél milliárd forint támogatást nyújtott a program országosan (5.601.162.802,-Ft). A legaktívabb megyék Borsod-Abaúj-Zemplén és Szabolcs-Szatmár-Bereg megyék, így a támogatások több mint felét ezen két megye települései kapják.

Jász-Nagykun-Szolnok megye részvétele a programban²¹

Jász-Nagykun-Szolnok megye 1993-ban csatlakozott a szociális földprogramokhoz. Ebben az évben, illetve 1994-ben Tiszabő település vett részt a programban, majd 1995-től bővült a pályázatot beadó és nyertes települések köre, 2010-ig 3-9 település nyert a pályázaton évente, összesen közel 160 millió forint támogatás érkezett a megyébe (159.621.000 Ft).

Az elmúlt 10 évben, 2011-2021 között 1-7 település nyert támogatást minden évben, az összes támogatás összege 37.647.000 Ft. A legaktívabb pályázó Jászládány Nagyközség

¹⁹ Jász-Nagykun-Szolnok megyéből a SZOFOSZ tagjai: Balogh Zoltán-Besenyszög, Dr. Varga Zoltán-Szolnok, Lovász Tibor-Kőtelek, Táncos Zsuzsanna-Szolnok

²⁰ Forrás: Jász-Nagykun-Szolnok Megye Esély Szociális Közalapítványa adatgyűjtése a támogató Minisztériumoktól, illetve <https://emet.gov.hu/konyhakerti-es-kisallattartasi-szocialis-foldprogram-megvalositasa/>, <https://emet.gov.hu/konyhakerti-es-kisallattartasi-szocialis-foldprogram-2/>, <https://emet.gov.hu/konyhakerti-es-kisallattartasi-szocialis-foldprogram/>, <https://tef.gov.hu/a-csaladi-portaprogram-szocialis-foldprogram-palyazat-dontesi-listaja/>

²¹ Forrás: Jász-Nagykun-Szolnok Megye Esély Szociális Közalapítványa adatgyűjtése a támogató Minisztériumoktól, illetve <https://emet.gov.hu/konyhakerti-es-kisallattartasi-szocialis-foldprogram-megvalositasa/>, <https://emet.gov.hu/konyhakerti-es-kisallattartasi-szocialis-foldprogram-2/>, <https://emet.gov.hu/konyhakerti-es-kisallattartasi-szocialis-foldprogram/>, <https://tef.gov.hu/a-csaladi-portaprogram-szocialis-foldprogram-palyazat-dontesi-listaja/>

Önkormányzata, amely ebben az időszakban 7 alkalommal nyert összesen 6.800.000 Ft támogatást.

Szociális földprogramban résztvevő Jász-Nagykun-Szolnok megyei települések és a kapott támogatások összege eFt, 2011-2021.

település	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	össz.
Jászládány				900	1100	700	730	1000		1450	920	6800
Kenderes				500	600							1100
Kisújszállás		1099	750									1849
Csépa	1489											1489
Kunszentmárton					500					600	770	1870
Öcsöd					650							650
Besenyszög	2000								920			2920
Kőtelek					900		800			700	900	3300
Nagykörű	3200		1199									4399
Szolnok							600		850		1320	2770
Tizzasüly					600		990					1590
Tiszabura	2200				1100	700				680		4680
Tiszaörs		560										560
Tomajmonostora	1550			600								2150
Tiszaroff											1520	1520
összesen	10439	1659	1949	2000	5450	1400	3120	1000	1770	3430	5430	37647

Forrás: Jász-Nagykun-Szolnok Megye Esély Szociális Közalapítványa adatgyűjtése a támogató Minisztériumoktól, illetve <https://emet.gov.hu/konyhakerti-es-kisallattartasi-szocialis-foldprogram-megvalositasa/>, <https://emet.gov.hu/konyhakerti-es-kisallattartasi-szocialis-foldprogram-2/>, <https://emet.gov.hu/konyhakerti-es-kisallattartasi-szocialis-foldprogram/>, <https://tef.gov.hu/a-csaladi-portaprogram-szocialis-foldprogram-palyazat-dontesi-listaja/>

1.2. A szociális földprogramok bemutatása

A szociális földprogramok típusai

A szociális földprogramok között differenciálódás látható. A programokban választott/megvalósított tevékenységek (növénytermesztés és/vagy állattartás) a helyi sajátosságokra alapoznak, befolyásolják az eltérő természeti adottságok, termelési hagyományok, birtokviszonyok (önkormányzati vagy bérelt földterület bevonása vagy a bevont családok tulajdonában lévő földterületeken valósul meg a program). A szociális földprogram többet nyújt a családoknak, háztartásoknak, mint a passzív pénzbeli ellátás, de nem teremt lehetőséget az önálló megélhetésre.²²

Az eltelt évek alatt a szociális földprogramokban különböző típusok alakultak ki:

- a családok önellátásra termelnek (ez a legjellemzőbb)

²² Forrás: Bartal Anna Mária: A szociális földprogramok-avagy az aktív foglalkoztatás- és szociálpolitika alternatívái rurális térségekben. Civitalis Egyesület, Budapest, 2001

- a családok piacra termelnek (2012-2016. között a pályázati felhívások ösztönözték ezt a típust nem családi, hanem gazdálkodó szervezeti szinten)
- a fenti kettő ötvözete (a családok között vannak, akik az önellátás mellett a piacra is tudnak termelni).²³

Bár az elmúlt 29 évben sokféle modell alakult ki, a pályázati rendszer módosult, de **a program főbb, kiemelkedő alapelvei megmaradtak:**

- szociális célok: célcsoport az erőforráshiányos családi háztartások, illetve a hátrányos helyzetű településeken élő családok,
- aktivizálás: a családok ösztönzése értékteremtő tevékenységre, munkavégzésre,
- fejlesztés: a bevont családok képessé tétele a hatékonyabb jövedelemteremtő tevékenységre,
- komplexitás: a megvalósító szervezetek egy több elemből álló helyi segítő rendszert alakítsanak ki a helyi programjukban,
- folyamat: a bevont családok folyamatosan kapjanak segítséget, ne csak alkalmi juttatásban részesüljenek a program során, legyen folyamatos segítő háttér: szakmai tanácsadás, egyéni mentorálás, mezőgazdasági képzések²⁴,
- önkéntesség: a résztvevő önkormányzatoknak pályázni kell a programban való részvételre, a családok önkéntes jelentkezéssel kapcsolódhatnak, mely növeli a program motiváló erejét, presztízsét²⁵.

A pályázati kiírások keretet adnak a program megvalósításához és meghatározzák többek között: a szakmai célokat, a pályázat benyújtására jogosultak körét, a pályázati felhívás célcsoportját, a támogatás formáját, mértékét, elszámolható költségek körét, megvalósítással kapcsolatos szakmai elvárásokat (a megvalósító és a bevont családok kötelezettségeit), a pályázat keretében megvalósítható és kötelezően megvalósítandó tevékenységeket²⁶

²³ Forrás: Dr. Nagyné Varga Ilona: MÓDSZERTANI AJÁNLÁS szakmai segédanyag a Konyhakerti és Kisállattartási Szociális Földprogramban Mintakert részprogramot megvalósítók számára. Szolnok, 2018.

²⁴ Forrás: Serafin József: Régi-új elemek a programban: együttműködés és partnerség, közösségépítés. In Útban a Konyhakerti, kisállattartási programtól a Családi portaprogram felé. Rendezvénysorozat kiadvány. Válogatás a szociális földprogramról szervezett 2020. évi rendezvénysorozat előadásaiból. 2020. június-november. Szerk.: Dr. Nagyné Varga Ilona.

²⁵ Forrás: Dr. Nagyné Varga Ilona: MÓDSZERTANI AJÁNLÁS szakmai segédanyag a Konyhakerti és Kisállattartási Szociális Földprogramban Mintakert részprogramot megvalósítók számára. Szolnok, 2018.

²⁶ Forrás: Családi portaprogram-szociális földprogram pályázati felhívás, 2020. október, <https://tef.gov.hu/modosult-a-csaladi-portaprogram-szocialis-foldprogram-cspp-szoc-fp-21-elnevezesu-palyazati-felhivas-benyujtasanak-hatarideje/>

A szociális földprogramok helyi megvalósításának folyamata²⁷

Rendeletek, szabályzatok megalkotása

Az önkormányzatok általában helyi, képviselő-testületi rendeletet hoznak, melyben szabályozzák a szociális földprogram működtetésének szabályait, mint: a programra jelentkezés módját, a kedvezményezettek körét, a támogatás formáját, a kiválasztás módját, az önkormányzat és a résztvevő kötelezettségeit. A rendelet mellékletei:

- szerződés/megállapodás minta, amelyet az önkormányzat köt a bevont kedvezményezettekkel, és amelyek rögzítik a programban való részvétel feltételeit, a támogató önkormányzat és a kedvezményezett kötelezettségeit, a támogatás mértékét,
- kérelem minta a szociális földprogramban való részvételhez,
- a szociális földprogram végrehajtásáról szóló szervezeti és működési szabályzat, benne a szociális földprogram célja, a kedvezményezettek köre, a programot működtető önkormányzat szervezete, a szociális földprogram helyi működési elvei (bevontak kiválasztása, a megállapodások megkötését követő tevékenységek, a program szakmai és pénzügyi végrehajtása, koordinálása).

Program meghirdetése, toborzás

A helyi program meghirdetésének lehetséges módjai: a felhívás közzététele plakátok, szórólapok kihelyezésével, közösségi médiában való megjelentetése (pl.: a megvalósító szervezet Facebook oldala), megvalósító szervezet honlapja, helyi újság, helyi TV, rádió, a lehetséges kedvezményezettek személyes tájékoztatása a településen működő szociális és gyermekjóléti szolgálat, roma nemzetiségi önkormányzat, illetve a helyi önkormányzat bevonásával.

Kiválasztás

A kiválasztás során történik a családok kérelmeinek elbírálása, a rendeletben meghatározott jogosultsági feltételek vizsgálata, pl.: közös háztartásban élők száma, a kérelmező és a vele egy háztartásban élők munkaerőpiaci státusza, szociális támogatásokból való részesülés. Az elbírálás során sor kerülhet környezettanulmányra is a kérelmező családok körében, melynek célja a növénytermesztési/állattartási feltételek meglétének ellenőrzése, illetve ezek kialakításának segítése (pl.: milyen anyagi/humán erőforrásai, tudásuk van ólak kialakításához), az előző években támogatott és újból jelentkező családok betartották-e az előző évben a megvalósító szervezettel kötött együttműködési megállapodásban foglaltakat.

Az évenkénti pályázati kiírások is adnak kritériumokat a családok kiválasztáshoz és meghatározzák a pályázat célcsoportját: milyen alapfeltételeknek kell megfelelni, kik élveznek előnyt a kiválasztás során (a pályázat beadásakor a kiválasztás szempontjait ismertetni kell).

²⁷ Források: Baginé Gavaldik Lívია: A jászladányi program bemutatása-fókuszban a partnerség és mentorálás. Gyergyák Zoltán: A murarátkai program dokumentumai. In Útban a Konyhakerti, kisállattartási programtól a Családi portaprogram felé. Rendezvénysorozat kiadvány. Válogatás a szociális földprogramról szervezett 2020. évi rendezvénysorozat előadásából. 2020. június-november. Szerk.: Dr. Nagyné Varga Ilona.

Családi portaprogram-szociális földprogram pályázati felhívás, 2020. október, <https://tef.gov.hu/modosult-a-csaladi-portaprogram-szocialis-foldprogram-cspp-szoc-fp-21-elnevezesu-palyazati-felhivas-benyujtasanak-hatarideje/>

2021-től – amennyiben a pályázó nem települési önkormányzat – a kiválasztás során a települési önkormányzat bevonása kötelező.

Szerződés-kötés a bevont családokkal, háztartásokkal

A megvalósító szervezetek a bevont családokkal, háztartásokkal együttműködési megállapodást kötnek, melyet a pályázati kiírások is előírnak (ennek mintáját a pályázathoz csatolni szükséges). A szerződés tartalmazza a megvalósító szervezet és a bevont családok vállalásait, kötelezettségeit, a támogatás mértékét.

Szolgáltatások biztosítása

A szociális földprogramokon belül a növénytermesztéshez/állattartáshoz szükséges javakon kívül a résztvevő családok kiegészítő szolgáltatásban is részesülnek, melyet a pályázati kiírások is rögzítenek. A 2020 októberében kiírt Családi portaprogram-szociális földprogram pályázati kiírás előírja:

- minimum három alkalommal összesen 12 órás tájékoztató előadássorozat megtartása (részvétel kötelező),
- 1 fő mentor biztosítása a családok programban tartásához, együttműködésük elősegítéséhez, családlátogatások lebonyolításához,
- 1 fő agrár- vagy mezőgazdasági szakember biztosítása a végzett tevékenységek hatékony elvégzése céljából.

Új elemek megjelenése 2020/2021-től

A 2020-ban megjelenő Családi portaprogram-szociális földprogram pályázati kiírás nevesíti az önkéntes akciók szervezését, melynek keretében „az együttműködést vállaló szervezetek, illetve a bevont kedvezményezett családok kezdeményezésére évente 2 (kettő) alkalommal a település közösségét szolgáló, a helyi értékek megőrzését célzó, önkéntes akciók szervezése, megvalósítása” elvárt elem.

Megjelenik a közösségi szemlélet és a helyi értékek megőrzésére való törekvés is: közösségi rendezvények, közös megbeszélések szervezése a tapasztalatok megosztására, eredmények megosztására, a programban résztvevők települési programokon való megjelenése, saját portájuk bemutatás (nem kötelező elem).

Szintén új elem a co-creation (közös alkotás) módszer alkalmazásának lehetősége. Ennek célja, hogy a megvalósítók a kedvezményezett családokkal, együttműködő partnerekkel közösen alakítsák ki/tervezzék meg a helyi program tartalmát, együttesen valósítsák meg a programban vállalt tevékenységeket, majd együtt értékeljék az eredményeket. A módszer leírása a pályázati kiírás melléklete volt, melyet a mentor munkatervében tud bemutatni a pályázó. A módszer alkalmazásáért plusz pont járt a pályázatok értékelésekor.²⁸

²⁸ A co-creation (közös alkotás) módszer leírását a Jász-Nagykun-Szolnok Megye Esély Szociális Közalapítványa és a Debreceni Egyetem készítette a „CoSIE-Co-creation of service innovation in Europe” 770492 sz. Horizont 2020 program keretében általuk megvalósított pilot programban alkalmazott co-creation módszer tapasztalatai alapján.

Partnerség, együttműködés

A szociális földprogramokban minden helyi programnak van felelőse (a kistelepüléseken többnyire a polgármester vállalta ez a szerepet, a nagyobb településeken programkoordinátora volt a programnak), azonban kiemelt szerep jut a települési szintű együttműködéseknek a hatékony megvalósítás érdekében – „*A csaknem 3 évtizedes földprogram története az együttműködés története is*”²⁹. Ennek elősegítése érdekében bizonyos típusú együttműködést a pályázati kiírások is előírnak³⁰.

A partnerség helyi szereplői lehetnek:

- települési önkormányzat (megvalósítóként, illetve együttműködő partnerként kiválasztásban, toborzásban),
- Roma Nemzetiségi Önkormányzat (megvalósítóként, illetve együttműködő partnerként szerepük lehet a családok toborzásában, motiválásában, önkéntes akciók és közösségi rendezvények szervezésében),
- helyi családsegítő- és gyermekjóléti szolgálat (szerepük lehet a toborzásban, motiválásban, mentorálásban, kérelmek kitöltéséhez segítségnyújtásban, környezettanulmányok elkészítésében),
- helyi civil szervezetek, egyházak, szociális szövetkezetek (megvalósítóként, illetve együttműködő partnerként szerepük lehet a toborzásban, motiválásban, önkéntes akciók és közösségi rendezvények szervezésében),
- falugazdász, agrár/mezőgazdasági szakember (képzések, tanácsadások megtartása),
- a bevont helyi családok, háztartások (programelemek tervezése, megvalósítása, értékelése, önkéntes akciók és közösségi rendezvények szervezésben való közreműködés).

1.3. A működtetés lehetőségei

A Családi portaprogram-szociális földprogram évenkénti pályázati rendszerben érhető el a pályázó szervezeteknek. A pályázó szervezetek körét is az aktuális pályázati kiírás tartalmazza. A pályázati kiírás rögzíti a támogatható költségtípusokat³¹:

- haszonnövények és dísznövények termesztéséhez szükséges anyagok (pl.: műtrágya, lombtrágya, növényvédő szerek) költségei,

²⁹ Idézet forrása: Serafin József: Régi-új elemek a programban: együttműködés és partnerség, közösségépítés. In Útban a Konyhakerti, kisállattartási programtól a Családi portaprogram felé. Rendezvénysorozat kiadvány. Válogatás a szociális földprogramról szervezett 2020. évi rendezvénysorozat előadásaiából. 2020. június-november. Szerk.: Dr. Nagyné Varga Ilona.

³⁰ A 2020-ban kiírt Családi portaprogram-szociális földprogram kiírás előírja, hogy „A helyi együttműködés erősítése céljából a Pályázónak minimum 1 (egy), a településen székhellyel vagy telephellyel bejegyzett egyházi vagy társadalmi szervezettel vagy roma nemzetiségi önkormányzattal vagy szociális szövetkezettel együttműködési megállapodást (a továbbiakban: „Együttműködési megállapodás”) kell kötni a vállalt célok közös megvalósítására. Az Együttműködési megállapodás a Pályázathoz kötelezően csatolandó dokumentum.”

³¹ Forrás: Családi portaprogram-szociális földprogram pályázati felhívás, 2020. október, <https://tef.gov.hu/modosult-a-csaladi-portaprogram-szocialis-foldprogram-cspp-szoc-fp-21-elnevezesu-palyazati-felhivas-benyujtasanak-hatarideje/>

- vetőmagok, palánták, virágok, díszcserjék, örökzöld csemeték, dísznövények, gyümölcsfa csemeték költségei,
- kisállatok és takarmányféleségek, tápok költségei,
- előkerítés javításának, felújításának költségei (pl.: festék, faanyag, cement),
- szolgáltatások vásárlása (talaj előkészítés költségei: szántás, tárcsázás, boronázás),
- eszközvásárlás (kis értékű kézi szerszámok),
- mezőgazdasági tájékoztató előadás,
- családi portákon – ólak, gazdasági épületek felújításához, javításához szükséges – anyagok, eszközök költségei,
- nyilvánosság biztosításához előírt tájékoztató tábla költségei (kötelező elem).

A többéves pályázati tapasztalat azt mutatja, hogy ugyan a pályázat nem írja elő önrész vagy saját erő biztosítását, **a pályázó szervezetek biztosítanak forrást a működtetéshez** (pl.: saját tulajdonú földterület, illetve a szervezéshez, a családok támogatáshoz humán erőforrás biztosítása).

A Családi portaprogram-szociális földprogram (továbbiakban program) a társadalmi felzárkózás egyik modellprogramja, mert a helyi programok megvalósítása hatékonyan járul hozzá az Magyar Nemzeti Társadalmi Felzárkózási Stratégia II. átfogó célrendszerében meghatározott célokhoz. A programban résztvevő háztartások önellátásra termelő tevékenysége csökkenti a családok jövedelmi szegénységét és gyengíti a szegénység átörökítésének tendenciáit, továbbá – a tapasztalatok igazolják, hogy – **helyi szinten csökkenti a roma és nem roma népesség közötti társadalmi különbségeket.**

Az MNTFS II. horizontális célkitűzéseinek megvalósításához azért **optimális modell a program, mert a háztartásgazdaságban szerzett munkatapasztalatok hozzájárulnak azoknak a – foglalkoztatási szektorban magasan értékelt – kompetenciáknak a fejlődéséhez, melyek javíthatják a munkanélküli aktív korúak munkaerőpiaci esélyeit.** A bevont családok közös munkavégzési tevékenysége lehetőséget biztosít egyrészt szocializációs és szocio-kulturális hátrányok leküzdésére, másrészt a háztartásban tartott kisállatok tenyésztésével/feldolgozásával és megtermelt élelmiszerek felhasználásával a gyerekek szegénységének csökkentésére. **A hátrányos helyzetű területek lemaradását a program a helyi erőforrásokra építő és önellátásra ösztönző funkciójával csökkenti,** a családok saját háztartásában/lakókörnyezetében végzett munkájával a lakhatási hátrányokat mérsékli. A több évtizedes gyakorlat azt is igazolja, hogy **a programban résztvevő családok elismertsége helyi szinten növekedett és ezzel csökkent a romákkal szembeni diszkrimináció a helyi közösségekben.**

A program megvalósításában több az MNTFS II-ben meghatározott alapelv érvényesül, mert

- esélyt ad arra, hogy a résztvevő családok közösségi és gazdasági értelemben elismert, aktív tagjai lehessenek a helyi társadalomnak (az esélyteremtő hatás, még ha nem is jelentős mértékű, értéke figyelemre méltó) – *a társadalmi felzárkózás elve,*
- a programban résztvevő családok az önellátásra törekvő tevékenységükkel példát mutatnak a helyi közösségekben, ezzel csökken az előítéletesség és növekszik a szolidaritás – *integráció elve,*

- a program megvalósításában elvárás a differenciált – személyre szabott – támogatás biztosítása (a támogatás mértéke függ a család meglévő erőforrásaitól, a család helyzetétől, pl. gyerekek száma stb.) – *fokozatosság elve*,
- a programban résztvevő családok aktivitása/aktivizálása alapvető elvárás a helyi program teljes folyamatában: a tervezés, megvalósítás és értékelés szakaszában többféle aktivitásra ösztönöznek és biztosítanak lehetőséget a megvalósító szervezetek, ezzel fejlesztik, megerősítik a résztvevőkben az önmagukért és családjaikért érzett felelősséget – *személyes felelősségen és részvételen alapuló programok*,
- a helyi programot megvalósító szervezeteknek együttműködési kötelezettségük van a települési önkormányzattal (ha roma nemzetiségi önkormányzat a pályázó), illetve a roma nemzetiségi önkormányzattal (ha települési önkormányzat a pályázó) és a bevont családokkal is dokumentálnak kell lenni az együttműködésnek – *semmit rólunk, nélkülünk elv*.

A Családi portaprogram-szociális földprogram jövőbeni megyei bővítése/kiterjesztése indokolt. A program Belügyminisztérium pályázati forrással indítható, a pályázatban a részvétel önkéntes. A program népszerűsítéséhez optimális feltételt biztosít egyrészt az, hogy több település országos szinten elismert helyi programot valósít meg több éve (Jászládány Önkormányzata, Kőtelek Önkormányzata, Kunszentmárton-Munkás Szent József Szociális Szövetkezet), másrészt a megyében működik a szociális földprogramok szakmai támogatását országos szinten ellátó Jász-Nagykun-Szolnok Megye Esély Szociális Közalapítványa.

2. Biztos Kezdet Program

2.1. Előzmények

A Biztos Kezdet Program **Magyarországon 2003 óta van jelen**, az Angliában 1999-ben kidolgozott ún. „Sure Start” program adaptációjaként, melynek célja a gyermekszegénység visszaszorítása, a hátránnyal küzdő gyermekek preventív ellátása volt, hogy bármilyen szociális, kulturális hátrányban szenvedő gyermek számára biztosítsa a képességek korai fejlesztését.

„Az angol programot nem lehetett közvetlenül átvenni, hiszen Magyarországon léteztek és léteznek koragyerekkori napközbeni ellátási szolgáltatások, jól kiépített védőnői hálózat, illetve családsegítő és gyermekjóléti szolgálatok (...). A magyarországi adaptálást a társadalmi és a szolgáltatásokhoz jutás lehetőségének egyenlőtlensége indokolta. A kísérleti programok helyszínéül igyekeztek városokat és falvakat is kiválasztani, a célcsoport pedig a roma telepen élőkötől, a mélyszegénységben élő falusi lakosokon át a lecsúszó alsó középosztályig bárkit jelenthetett. Ugyanakkor Magyarországon a Biztos Kezdet filozófiát egy olyan rendszerbe kellett beleilleszteni, ahol van bölcsőde, van államilag finanszírozott óvoda és egészségügyi

ellátás. Ezek a szolgáltatások vagy elérhetetlenek, vagy kevésbé, illetve minőségében is rosszabb színvonalon jut a legszegényebbekhez”.³² (Szomor, 2014)

Mindezek okán **hazánkban először kísérleti programként jelent meg**, 2003-ban hat helyszínen (Vásárosnaményban és környékén, Csurgón és társult településein, Ózdon, Győrben, Katymáron és Budapesten - a Józsefvárosban) indult útjára a program, az akkori Ifjúsági, Családügyi, Szociális és Esélyegyenlőségi Minisztérium által finanszírozva. 2006-ban további programok (országosan összesen 52) kerültek finanszírozásra kis összegű hazai forrásból, köztük **Jász-Nagykun Szolnok megyében is: Jánoshida, Jászlady, Karcag, Kunhegyes, Öcsöd, Szolnok, Tiszapüspöki településeken működött a program**, és annak keretében a 0-3 éves gyermeket nevelő családoknak szóló Biztos Kezdet Klubok is kialakításra kerültek.

Időközben kidolgozásra és elfogadásra került a **„Legyen jobb a gyermekeknek!” Nemzeti Stratégia – 2007-2032**, amely többek között **hangsúlyos célként jelölte meg a korai képességgondozást**. A Nemzeti Stratégiához kapcsolódó kormányzati cselekvési terv nevesítette a szolgáltatásokat és a kormányzati teendőket – köztük azt is, hogy **a Biztos Kezdet Gyerekházak létrehozása és folyamatos működtetése külső forrásokkal megkezdődhet**. A cselekvési terv leszögezte, hogy 2-3 év európai uniós forrásból történő finanszírozást követően át kell térni a hazai forrásból történő finanszírozására. 2008 és 2011 között összesen 49 Biztos Kezdet Gyerekház kezdte meg munkáját a TÁMOP 5.2.2 (39 Gyerekház), TÁMOP 5.1.1 (5 Gyerekház), valamint a Norvég Finanszírozási Alap (5 Gyerekház) pályázati támogatásaiból. **A Magyar Nemzeti Társadalmi Felzárkózási Stratégia II.** szintén hangsúlyos beavatkozási területként jelölte meg a szegény családban élő gyermekek helyzetének javítását, **horizontálisan érvényesítendő célkitűzésként határozta meg a gyermekek szegénységének csökkentését, a szocializációs és szocio-kulturális hátrányok leküzdését**.

A hazai jogrendbe az 1997. évi XXXI. tv. (Gyermekvédelmi törvény) 38/A. és 145/C. §-ai útján épült be, mindenkor finanszírozását a költségvetési törvény rögzíti. A 2012. évi költségvetési törvényben jelent meg először a hazai forrásokból történő finanszírozás előirányzata.

A Biztos Kezdet Gyerekházakat így jó példaként szokták említeni arra, amikor egy program uniós fejlesztési forrásból indul el, de utána beépül a szolgáltatás hazai rendszerébe és költségvetési támogatással tovább tud élni.³³

A Gyerekházak fejlesztése a 2014–2020 közötti Emberi Erőforrás Operatív Program keretei között is folytatódott. A programok és a hozzájuk szükséges infrastruktúra szakmai előkészítésének támogatása az EFOP-1.4.2-16 kódszámú, *Integrált térségi gyermekprogramok* című és EFOP-1.4.3-16 kódszámú, *Jó kis hely – Biztos Kezdet Gyerekházak és kistéleplési komplex gyermekprogramok támogatása* című konstrukcióban valósult/valósul meg, míg az EFOP-2.1.2-16 kódszámú, *Gyerekesély programok infrastrukturális háttere* című projekt célja a támogatott településeken a fent nevezett felhívásokban támogatást nyert projektek

³² Forrás: Szomor Éva – László Noémi: A magyarországi Biztos Kezdet Program alapelvei és működése a kezdetektől napjainkig. Összefoglaló tanulmány. Kézirat. 5.o.

³³ Forrás: A Biztos Kezdet Gyerekházak heterogenitása (2018) Esettanulmány, MTA TK Budapest, 2018

megvalósításához szükséges infrastrukturális háttér létrehozásának biztosítása. A felhívás keretében megvalósuló fejlesztéseket folyamatosan nyomon követi és segíti az EFOP 1.4.1-15 kódszámú *Integrált gyermekprogramok szakmai támogatása* c. kiemelt konstrukció. Ezekben a konstrukcióban megyénkben a 4000 lakosság szám alatti települések, illetve a Tiszafüredi járás pályázhatott.

2.2. A Biztos Kezdet Program, mint társadalmi felzárkózást segítő eszköz

„A Biztos Kezdet Program hitvallása az, **hogy a társadalmi kirekesztődés megelőzésének kulcsa a kora gyermekkori (0-5 éves korban történő) integrált, komplex fejlesztés, a család és a tágabb környezet aktív részvételével.**”³⁴ Pszichológiai és szociológiai kutatási adatok egyaránt mutatják, hogy a nagyfokú szegénység nagyfokú komplex (bio-pszicho-szociális) elmaradást okoz az egyének és a családok életében, amely generációkon átívelő, visszafordíthatatlan károsodásokat eredményezhet. A megerősödő hátrányos helyzet jellemzővé válik, és az egyénekre, a családokra, a gyermekek életére, valamint a közösségekre egyaránt negatív hatással van. A pszicho-szociális deprivációban élő családokban megszülető gyermekek jelentős részének már születése előtt, illetve kora gyermekkori életében sérül az egészséges testi-lelki fejlődése, ugyanakkor a koragyerekkori, illetve a méhen belüli élet a személyiség egészének fejlődését meghatározza.

A koragyerekkori sérülések kompenzációjának kulcsa a gyermeket gondozó, nevelő személyek (anya, apa, család) készségei, képességei – így a koragyerekkori fejlődés segítése során ők megkerülhetetlenek, a szülői, gondozói szerepre történő felkészítésük, e szerepben való megerősítésük elengedhetetlen. A **gyermekek korai** elérésén és **fejlesztésén** túl a Biztos Kezdet Program egyik meghatározó eleme mindezek okán a **szülőkkel való tartalmas együttműködés, a szülői kompetenciáik megerősítése, a családok jóléti szolgáltatásokhoz való hozzájutásának segítése.**

A Biztos Kezdet Program célja a lehető legjobb esély biztosítása a készségek, képességek kibontakozásához a lehető legkorábbi életkorban azon gyerekek számára, akik a legnagyobb szegénységben, nélkülözésben élnek. A programot működtető szakemberek feladata olyan gyermek- és családbarát szolgáltatási környezet kialakítása, amely a szülők partneri bevonásával és aktív részvételével koragyerekkorban biztosít esélyt a veleszületett képességek kibontakozásához. A szakmai beavatkozások iránya nemcsak a gyermek, hanem az őt nevelő család, valamint a családot körülvevő jóléti szolgáltatások rendszere.

2.3. Biztos Kezdet Gyerekház

A Biztos Kezdet Gyerekház a Biztos Kezdet Program megvalósulásának egyik lehetséges formája. A gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról szóló 1997. évi XXXI. törvény

³⁴ Forrás: Szakmai ajánlás a Biztos Kezdet Gyerekház szolgáltatás működtetésére, Belügyminisztérium, 2020. július 20. (Jóváhagyta: Langerné Victor Katalin társadalmi felzárkózását felelős helyettes államtitkár, Kiadta: Dr. Felkai László közigazgatási államtitkár), 3. o.

2013-tól nevesíti a Biztos Kezdet Gyerekházat, mint személyes gondoskodás keretébe tartozó **gyermekjóléti alapellátást**, mely a gyermekek esélynövelő szolgáltatásai közé tartozik.³⁵

A törvény meghatározza a szolgáltatás célját, együttműködési kötelezettségeit, a vezetendő dokumentumok körét.³⁶ A szolgáltatás biztosításának részletszabályait a gyermekek esélynövelő szolgáltatásainak szakmai feladatairól és működésük feltételeiről szóló 40/2018. (XII. 4.) számú EMMI rendelet tartalmazza.

A Biztos Kezdet Gyerekháznak szolgáltatásként kötelezően **biztosítania kell**

- a szocio-kulturális hátrányokkal küzdő családok **felkeresését**, a szolgáltatás **igénybevételének ösztönzését**,
- a gyermekek számára rendszeres **állapotfelmérést, képességkibontakoztató** foglalkozást, **fejlesztést**,
- a szülőknek a gyermekkel együtt történő részvételét a foglalkozásokon, a szülők számára **személyiség- és kompetenciafejlesztést**, a gyermekneveléshez és a háztartásvezetéshez szükséges ismeretek átadását célzó, valamint egyéb preventív célú programokat,
- **közösségi rendezvények** szervezését a családok, illetve a helyi közösség számára.

A Biztos Kezdet Gyerekház egyéb, a **helyi szükségleteknek megfelelő és indokolt szolgáltatásokat is nyújthat**, különösen a szolgáltatáshiányos területeken:

- a szülők részére védőnői, orvosi, dietetikusi, illetve egyéb egészségügyi tanácsadást biztosíthat,
- segítő szakember bevonásával szülői csoportos beszélgetéseket szervezhet,
- a fogyatékos, vagy eltérő fejlődésű gyermekek számára ellátást, szolgáltatást nyújtó szolgáltatók, intézmények képviselőivel történő konzultációra lehetőséget biztosíthat a fogyatékos vagy eltérő fejlődésű gyermekek szülei számára, valamint azon szülők számára, akik gyermekeinél ilyen tünetek jelentkeznek,
- segítheti a szülőket, hogy visszajelzést kapjanak a gyermekkel való kommunikációjukról, nevelési módszereikről,
- a környező aprófalvakban, tanyás területen élő gyermekek és szüleik számára heti rendszerességgel játékos foglalkozásokat szervezhet,
- biztosíthatja a környező aprófalvakban, tanyás területen élő, nem megfelelően fejlődő gyermekek számára a megfelelő szakemberhez való hozzáférést,
- javasolhatja a védőnői ellátás, más egészségügyi szolgáltatás, illetve szociális és gyermekjóléti szolgáltatás igénybevételét,
- közreműködhet a családtervezési ismeretek átadásában, a veszélyeztetett várandósság megelőzésében,
- segítheti a várandós anyákat a gyermek fogadására való felkészülésben,
- mosási, szárítási, valamint tisztálkodási lehetőséget biztosíthat.

A **program elsődleges célcsoportja** a rendszeres gyermekvédelmi kedvezményre jogosult, hátrányos helyzetű és halmozottan hátrányos helyzetű gyermekek és családjaik, akik szegregált lakókörnyezetben élnek.

³⁵ 1997. évi XXXI. törvény 15. § (2) bekezdés d. pont

³⁶ 1997. évi XXXI. törvény 38/A. §

A Biztos Kezdet Program megvalósításában több a MNTFS II-ben meghatározott alapelv érvényesül, mert:

- a program a leginkább hátrányos helyzetűeket célozza, korai gyermekkorban avatkozik be, az életút legkorábbi időpontjától kezdődően és annak első kritikus fordulópontjait érinti a segítségnyújtás, minek köszönhetően mindenki számára esélyt teremt arra, hogy közösségi értelemben aktív tagja lehessen a társadalomnak.
- komplex programként a beavatkozási irányai több szinten megjelennek: gyermek, család, segítő/jóléti szolgáltatások rendszere, és
- hangsúlyosan megjelenik a személyes felelősség és részvétel a szülők oldaláról, az érintettek aktivitásának, a családjaik élethelyzetéért vállalt felelősségük megerősítése.
- a személyes felelősségvállaláson túl hangsúlyosan támogatja a közösségi részvételt, a „semmit rólunk, nélkülünk” elvét,
- a célcsoport helyzetéről, számáról, az elért eredményekről folyamatosan mérhető, érdemi információk nyerhetők, így a szolgáltatás fejlesztése tervezhető,
- a projektszerű fejlesztésekben megjelenő sikeres innovációként a gyermekjóléti alapellátási rendszer részeivé vált.

A Biztos Kezdet Program illeszkedik a MNTFS II. horizontális célkitűzéseire, mert közvetlenül szolgálja a gyermekek szegénységének csökkentését, a szocializációs és szociokulturális hátrányok leküzdését, közvetett módon a roma nők többszörös hátrányainak csökkentését, a hátrányos helyzetű területek lemaradásának csökkentését, valamint a romákkal szembeni diszkrimináció csökkentését az intézményekben és a közösségekben.

Jász-Nagykun-Szolnok megyében jelenleg 2, a szociális szolgáltatói nyilvántartásba bejegyzett Biztos Kezdet Gyerekház működik két városban, a **Szolnoki** Kistérség Többcélú Társulása Humán Szolgáltató Központ, és a **Törökszentmiklósi** Család- és Gyermekjóléti Központ intézmények keretében. További három gyerekház működik az EFOP-1.4.3-16 konstrukció keretében Jásztelken, a települési önkormányzat fenntartásában, valamint **Tiszabón** és **Tiszaburán** a Magyar Máltai Szeretetszolgálat működtetésében.

2.4. Biztos Kezdet Program működtetésének lehetőségei

A Biztos Kezdet Gyerekház **hazai forrásból történő költségvetési támogatása finanszírozási szerződés alapján történik**, melynek alapja a szolgáltatás befogadására és költségvetési támogatására kiírt pályázaton történő sikeres részvétel. A pályázatot a társadalmi felzárkózásért felelős miniszter által vezetett minisztérium (Belügyminisztérium) írja ki, legutóbb ez 2020. júliusában történt, a 2021. január 1 – 2023. december 31-ig terjedő időszakra. A hazai forrásból történő finanszírozás a már kialakított Gyerekház működését biztosítja, annak infrastrukturális feltételeinek kialakítására nem elegendő.

Az **Emberi Erőforrás Fejlesztési Operatív Program Plusz (EFOP Plusz)** – amely immáron magába foglalja a leginkább rászoruló személyeket támogató intézkedéseket is – elsődleges célja a szociális felzárkózás támogatása Magyarországon. Az operatív program a negyedik

szakpolitikai célkitűzést, azaz a szociálisabb Európa létrejöttét támogatja. Az EFOP Plusz öt humán szakterület fejlesztéseit foglalja magában, ezek az egészségügy, a köznevelés, a társadalmi felzárkózás, a szociális, valamint a család- és ifjúságpolitika, amelyekhez a kultúra és a sport is hozzájárul. A program hozzájárul a társadalmi felzárkózási és a népesedési kihívások kezeléséhez, valamint a munka és magánélet egyensúlyának megfelelőbb megteremtéséhez.

A társadalmi felzárkózás szakterületet érintően az EFOP Plusz által érintett kihívások között szerepel a „Sikeres életút - a kezdetektől” elnevezésű terület, melynek keretében továbbra is kiemelt figyelmet kapnak a rászoruló gyermekeket és családjukat célzottan elérő, életúthoz igazodó beavatkozások, a gyermekes családok szegénységének csökkentését, valamint az oktatási esélyteremtést szolgáló infrastrukturális intézkedések. A gyermekek esélyteremtő szolgáltatásainak infrastrukturális támogatása hozzájárul a már működő kora gyerekkori felzárkózást segítő Biztos Kezdet Gyerekház szolgáltatások, valamint a továbbtanulási esélyek növelését célzó Tanoda szolgáltatások fejlesztéséhez. Az integrált járási gyermekprogramok (előzményprogram: EFOP-1.4.2.) megerősítése érdekében az újonnan bevonásra kerülő járások számára infrastrukturális fejlesztési lehetőséget biztosít az operatív program, melynek lehetséges célcsoportja: jogszabályban definiált kedvezményezett járások, települések, településrészek lakói, hátrányos helyzetű személyek – gyermekek, fiatalok és szüleik; a velük foglalkozó szakemberek; óvodai nevelésben, az alap-, közép- és felsőfokú oktatásban részt vevő (a pályázati felhívásokban meghatározott arányban) rendszeres gyermekvédelmi kedvezményben részesülő tanulók, hallgatók, és a velük foglalkozó pedagógusok és egyéb szakemberek.³⁷

A Biztos Kezdet Programok **megvalósítása a hátrányos helyzetű térségekben, településeken, a szolgáltatási hiányokkal küzdő településrészekben** különösen **indokolt** lehet, ahol magas a munkanélküliek aránya, jelen van a társadalmi, ill. területi szegregáció, korlátozott a társadalmi mobilitás, jelen van az oktatási szegregáció, nagy számú roma népesség koncentrálódik, magas a hátrányos helyzetű gyermekek száma.

³⁷ https://www.palyazat.gov.hu/emberi_eroforras_fejlesztési_operatív_program_plusz